

Aylık Tarih

Yıl:1 Sayı:7 Eylül 2023

Saltanat Vagonu
Osmanlı'da Barok Mimari
Eski İstanbul'da Bekçiler
Sadaka Taşları
Mühr-i Süleyman
Fatih Dârü'sşifası
İstanbul'da İlk Türk Matbaası
Cellatlar
İstanbul'un Aynası
Kaptan-ı Derya
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları
Perili Köşk

Saltanat Vagonu

H.Veysel Güteryüz

İçindekiler

**Saltanat Vagonu
Osmanlı'da Barok Mimari
Eski İstanbul'da Bekçiler**

Sadaka Taşları

Mühr-i Süleyman

Fatih Dârü'sşifası

İstanbul'da İlk Türk Matbaası

Cellatlar

İstanbul'un Aynası

Kaptan-ı Derya

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Perili Köşk

**Sultan Abdülaziz'i
diğer Osmanlı
padişahlarından
ayırır özelliği
Osmanlı İmparatorlu-
ğunda Avrupa'ya gi-
den ilk ve tek
Osmanlı sultanı
olmasıdır**

Demiryolu tarihinde "SALTANAT VAGONU" deyimine ender rastlanır. Bu önemli ve değerli vagonlardan biri de ülkemizde bulunmaktadır....

Sultan Abdülaziz'e ait "SALTANAT VAGONU", 1866 yılında İzmir-Kasaba (Turgutlu) demiryolu hatını inşa eden "Smyrna Cassaba Railway Co." isimli İngiliz şirketi tarafından padişaha hediye edilmiştir.

Yapılan tarih araştırmalarına göre; Sultan Abdülaziz ünlü Avrupa gezisinde bu vagonu kullanmıştır. Fransa kralı III. apolyon'un daveti üzerine, 1867 yılı Haziran ve Temmuz aylarını kapsayan bu uzun seyahatte, İstanbul'dan gemi ile gittiği Toulon'dan bu vagonla Paris'e, daha sonra İngiltere Kraliçesi Viktorya'nın daveti ile Londra'ya gitmiştir.

Sultan Abdülaziz, 23 Temmuz 1867 günü başladığı dönüş yolunda ilk ola-

rak Liege kentinde Belçika Kralı'nı, sonra 24 Temmuz günü Potsdam'da Prusya Kralı'nı ve nihayet 23-31 Temmuz tarihleri arasında bulunduğu Viyana'da Avusturya - Macaristan İmparatoru'nu bu vagona ağırlamıştır.

İngiltere'de "Midland Railway Carriage & Wagon Co. Ltd. Saltley Works Birmingham" tarafından özel olarak yapılan, son derece değerli vagon, uzun yıllar gözlerden uzak bir demiryolu atölyesinde kaldıktan sonra 1998 yılında Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü ile Rahmi M. Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı arasında yapılan anlaşma uyarınca vakıf tarafından alınıp, özenle, aslına uygun ve bilimsel olarak restore edilmiştir.

Sultan Abdülaziz'e ait bu "Saltanat Vagonu" şimdi, Hasköy'deki Rahmi M. Koç Müzesi'nde sergilenmektedir.

10.500 kg ağırlığındaki vagonun uzunluğu 955 cm, eni 280 cm, yüksekliği 490 cm ve dingil aralığı 425 cm'dir.

Seyahat

Sultan Abdülaziz aslında bu resmi geziye katılmakta kararsızdır. Zamanın sadrazamı ve hariciye nazırı olan Âli ve Fuat paşalar, Padişahı bu geziye katılmayı ikna ederler...

Seyahat esnasında Sultan'a duyulan ilgi, seyahat süresini ve ülke sayısını artırır...

Böylece Paris'te başlayan bu gezi gelen davetler üzerine Almanya, Belçika, Avusturya ve İngiltere'ye kadar devam eder...

Sultan Abdülaziz'e, bu Avrupa seyahati boyunca 56 kişilik bir ekip eşlik eder... Bu 56 kişi arasında Sultan'ın veliaht yeğeni Şehzade Murat Efendi ve ileride Osmanlı tahtına geçerek olan Sultan Abdülaziz'in yeğeni Şehzade Abdülhamid Efendi de vardır. Ayrıca İstanbul Şehremini (Belediye Başkanı) Ömer Faiz Efendi de bu ekipte yer alır... Sadrazam Ali Paşa

3.Napolyon

geziye çıkmadan önce İstanbul Şehremini Ömer Faiz efendiye gezi esnasında günlük tutması talimatını verir...

Sultan Abdülaziz'in 1867 yılındaki bu gezisi 47 gün sürer.

Sultan Abdülaziz'in bu Avrupa gezisini anlatan Cemal Kutay'ın güzel bir kitabı var: "47 Gün. Sultan Abdülaziz'in Avrupa Günlüğü" (ABM Yayınevi / Tarih Dizisi, 2012)

Gezi boyunca İstanbul Şehremini Ömer Faiz Efendi Sultan Abdülaziz'in yanında bulunur ve günlükleri tutar. İşte bu kitap da bu günlüklerden oluşur... Kitaptan aldığımız notlar aşağıdadır:

Paris

Ekip Paris'e vardıklarında Ömer Faiz Efendi de protokol gereği Paris Belediye Başkanı ile görüşür. Paris'te o esnada büyük bir imar vardır... Paris Belediye Başkanı Paris için yaptıklarını ve bu imar için harcadıkları parayı anla-

tır... Sonunda Paris Belediye Başkanı Ömer Faiz Efendi'ye sorar: "İstanbul belediyesinin bütçesi ne kadardır?" Osmanlı'da henüz bütçe kavramı olmadığı için Ömer Faiz Efendi tahmini bir rakam söyler... Paris Belediye Başkanı "Bu parayla hiçbir şey yapılmaz kil" deyince Ömer Faiz Efendi de cevap verir: "Zaten biz de hiçbir şey yapmıyoruz kil!"

Hoş, zaten o günden beridir de bir şey yapılmamıştır...

Fransa İmparatoru 3.Napolyon Sultan Abdülaziz'i ilk olarak Uluslararası Paris Sergisi'nin açılışına davet eder:

Viyana

Ekip Viyana'ya geldiklerinde Ömer Faiz Efendi günlüğüne şunları yazar: "Viyana Avrupa'nın sanat hayatında ne büyük merkez olduğunu o gece Ander Wiew Tiyatrosu'nda anladık. Çıktığımız zaman adeta bir rüya âlemi içindeydik. Yanımdaki Halimi Efendi biraderime: 'Azizim, bizler bin bir gece masallarını kitaplarda okuruz, bunlar kitaptan almışlar, sahneye koymuşlar. Bizimkisi hayal, onlarınki hayat...'

...Sokaklarda halk bize tecessüsten çok sevgiyle bakıyordu. Halil Paşa, Almancasıyla laf yetiştiriyordu. Bir genç hanım niçin çoğumuzun sakallı olduğunu sordu. Cevap olarak meşhur laftır 'sözümüzün dinlenmesi için' dedim. O zaman masmavi, güzel gözlerini hay-

Sultan Abdülaziz Viyana Arkeoloji Müzesinde:

retle açarak, hanım kız ikinci bir soru: 'Peki hepiniz sakallı olduğuna göre kim kimin sözünü dinleyecek!' "

Doğru ya, herkes sakallı olunca kim kimin sözünü dinleyecekti ki?

Londra

Sultan Abdülaziz'in bu Avrupa gezisinin en ilginç olayları bana göre Londra'da geçer...

Ekip İngiltere'ye vardıklarında İngiltere'de tahtta Kraliçe Viktorya vardır. Ekipte yer alan Veliiaht Şehzade Murat Efendi, Fransızca bilişi, yakışıklılığı ve dans edışıyle İngiliz sarayında pek beğenilir. Düşünsenize "dans eden bir Osmanlı şehzadesi"!

Kitapta Veliiaht Şehzade Murat Efendi'nin İngiltere macerası şöyle yer alır:

"Fakat, Veliiaht Murat Efendi asıl büyük alakayı İngiltere'de görmüştü. O kadar ki, o tarihte yaşlı ve Balmoral Şatosu'ndan çıkma-yan Kraliçe Viktorya, Vindsor Şatosu'nda Al-i Osman Padişahını ve maiyetindekileri kabul ettiği zaman. Veliiaht Murat Efendi derhal

dikkatini çekmişti. Paris'teki on bir gün, Osmanlı şehzadesine özel güveni kazandırmıştı. Muhteşem salonların asıl sahibi hüviyetinde idi. Konuştuğu Fransızcanın mükemmeliyeti, aksanının kusursuz oluşu, her mevzu üzerinde isabetli fikirleri, umumi bilgisinin genişliği, bilhassa bir Osmanlı şehzadesinde tahmin edilen çok üstünde oluşu ile dikkati çekiyordu. Bilhassa, zarif ve maharetli dansları ile bu alaka hayranlık halini almıştı.

Londra'ya gelişlerinin dördüncü günü, sefirimiz Müzürüs Paşa, Fuat Paşa'nın kulağına, şişman bedeninden beklenmeyen heyecanlı çocuk sesiyle fısıldamıştı: 'Aman Paşa Hazretleri... Çok mühim bir haberim var. Lord Stanley fikrimi almak istedi. Ne cevap vereceğimi şaşırıdım. Kraliçe Hazretleri Veliiaht Murat Efendi Hazretlerini o kadar beğenmişler ki, eğer Osmanlı Sarayı ister ve muvafakat ederse, torunları arasından intihab (seçilip) ve tercih edilecek bir Prensesi Veliiaht Hazretlerine zevce olarak vermeyi arzu etmektedirler...'

Tecrübeli ve sakin Fuat Paşa, hayretle yerinden fırlamıştı: Bir anda, iki avrı ve tezat-

lı netice gözlerinin önünde belirdi, hasta kalbi sıkışır gibi oldu: Birincisi, Padişahın bu haber karşısındaki tepkisi idi. Maazallah bir de asabileşirse ne olurdu?"

Sultan Abdülaziz'e iletilen bu talep, Sultan tarafından nezaket sınırları dâhilinde geri çevrilir... Cemal Kutay öyküyü İngiliz sarayının da buna razı olmadığı ile bağlar: "Sonradan anlaşılıyordu ki, kraliçenin arzusu, İngiliz sarayında ve hükümetinde bazı karşı koymalar görmüştü. Fakat Kraliçenin ve Prens dö Gal'm'in kararı kâfi idi. Osmanlı Padişahı 'evet' dese idi, çeşitli neticeleri olabilecek bu birleşme, tarihte belki dikkat değer sayfeler açacaktı..."

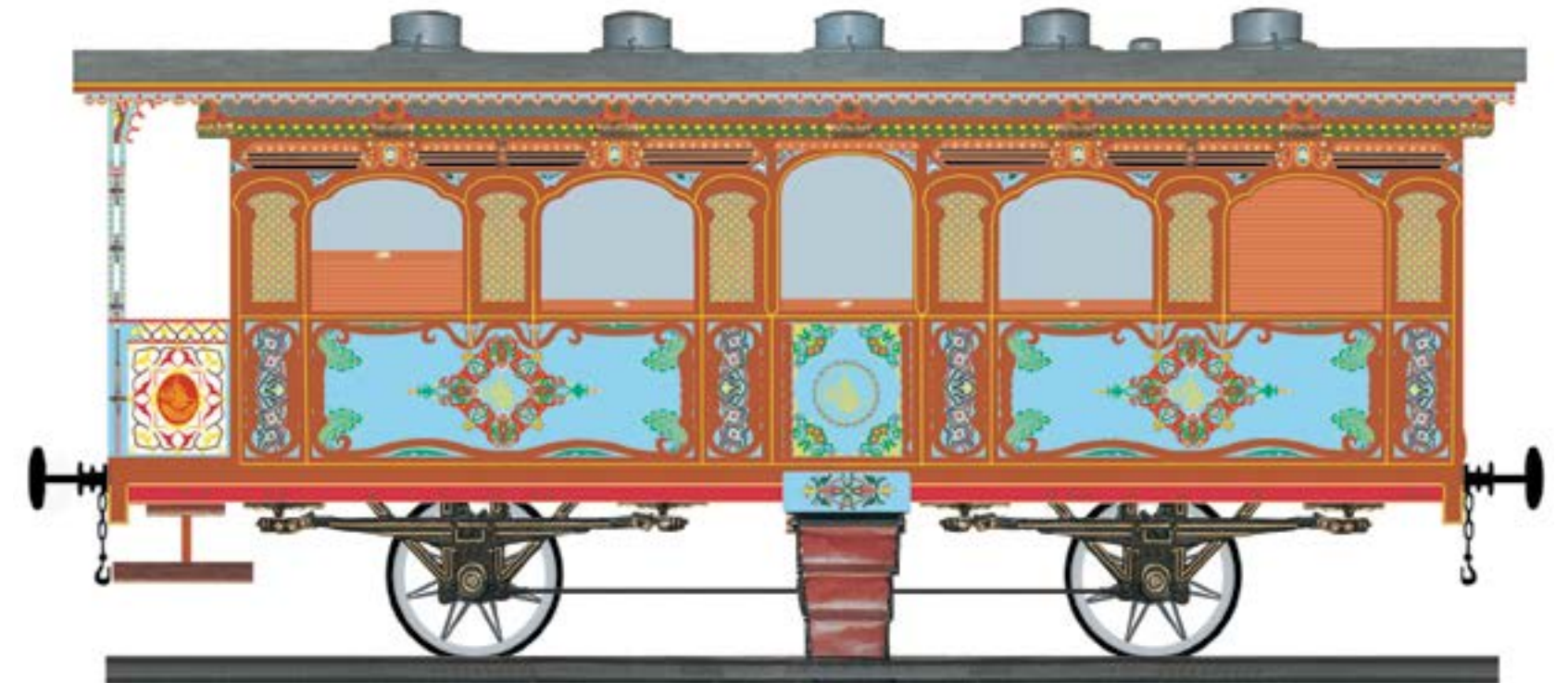
Düşünsenize, bu izdivaç gerçekleşseydi tarih acaba nasıl şekillenirdi? Gerçi Tarih Baba'ya asla "eğer" diye sual edilmezdi ya...

Sultan Abdülaziz'i Londra'da Büyük Britanya Prensi Albert karşılar.

Daha sonra Kraliçe Victoria ile de görüşür. Seyahatin sonunda İstanbul'da, padişahı karşılamak için büyük bir tören düzenlenir.

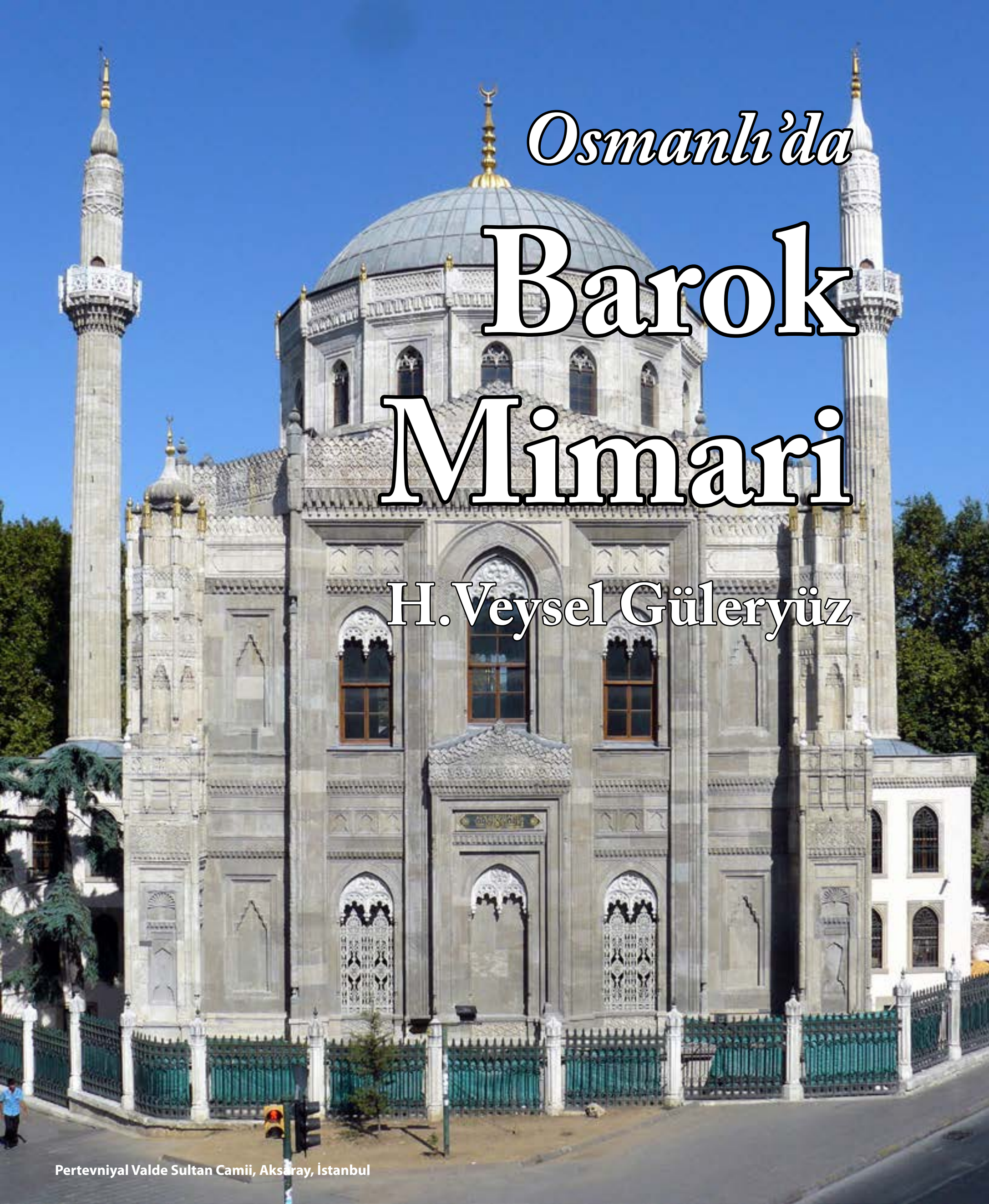
Kraliçe Victoria

Osmanlı'da

Barok Mimari

H. Veysel Güteryüz

Pertevniyal Valde Sultan Camii, Aksaray, İstanbul

Avrupa sanatının, Rönesans'ı izleyen ve 16. yüzyılda gelişerek 18. yüzyıla kadar devam eden, müzik, resim edebiyat alanındaki özgün sanat üslubu Barok Sanatı'dır. Bu dönemde Barok sanatına bağlı olarak Barok mimârî de oluşmuştur.

Barok mimârî İtalya'da başlamış ve bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Zaman içerisinde gelişerek Rokoko üslubu olarak da devam etmiştir.

Osmanlılar mimârîde uzun zaman klasik üslubdan vazgeçmeyerek çeşitli binalar inşa etmişler. Ancak Fransa'dan getirilen çeşitli eşyaların üzerlerindeki süsleme ve tezginat padişahların ilgisini çekmiştir. Ayrıca Avrupa'dan gelen yabancı ressamlar, sanatkarlar ve mimarlar tarafından yapılan sanat eserleri ile binalar bu değişik tarzda üretilmeye başlanılmıştır.

Lâle devrinde, mimârîde klâsik tarzın ağırbaşlı keskin karakteri, yumuşak ve kıvrımlı şekillere dönüşmeye başladığından, Barok tarzına geçiş daha kolay olmuştur.

Lâle devrinden sonra gelişen ve çok farklı bir üslup olan Barok, Osmanlı'da Avrupa'dakinden farklı bir biçimde uygulanmaya başladığından, buna Osmanlı Barok Üslubu adı verilebilir.

Sultan Üçüncü Ahmed zamanında inşa edilen Sultan Üçüncü Ahmed çeşmesi Barok üslubunun ilk örneğidir. Bundan sonra gelişen ve 19. yüzyılın başlarına kadar geçen süre içerisinde yapılan camiler, saraylar, çeşmeler, sebiller ve diğer birçok eser Barok üslubuyla yapılmıştır.

Sultan Birinci Mahmud 24 yıl süren saltanatı sırasında Osmanlı'nın batılılaşmasına özen göstermiştir. Matbaanın sürekli çalışmasını sağlamış ve ordu için Humbaracı Okulu'nu açarak başına Humbaracı Ahmet Paşa'yı (Fransız Kont'u Bonneval'i) getirmiştir. Barok mimârî üslubunda Nuruosmaniye Camii'nin inşaatını da başlatmıştır.

Osmanlı Barok mimârîsinin ilk örneği olan Nuruosmaniye Camii ve külliyesi, Osmanlı'nın abidesel son örneği üslubuna bir tepki olarak da değerlendirilebilir. Rokoko, genelde haz vermeye yönelik bir üslubdur. İnceltilmiş demir malzeme, uç kısımları

boncuk baskılı olarak içe veya dışa doğru bükülür. İç tezyinatta ise çok renkli, canlı dekoratif süslemeler kullanılır. Bu üslupta, Barok üslubundaki yarım bırakılmış ya da tamamlanmamış öğeler yoktur.

Avrupa sanatının, Rönesans'ı izleyen ve 16. yüzyılda gelişerek 18. yüzyıla kadar devam eden, müzik, resim edebiyat alanındaki özgün sanat üslubu Barok Sanatı'dır. Bu dönemde Barok sanatına bağlı olarak Barok mimârî de oluşmuştur.

Barok mimârî İtalya'da başlamış ve bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Zaman içerisinde gelişerek Rokoko üslubu olarak da devam etmiştir.

Osmanlılar mimârîde uzun zaman klasik üslubdan vazgeçmeyerek çeşitli binalar inşa etmişler. Ancak Fransa'dan getirilen çeşitli eşyaların üzerlerindeki süsleme ve tezginat padişahların ilgisini çekmiştir. Ayrıca Avrupa'dan gelen yabancı ressamlar, sanatkarlar ve mimarlar tarafından yapılan sanat eserleri ile binalar bu değişik tarzda üretilmeye başlanılmıştır.

Lâle devrinde, mimârîde klâsik tarzın ağırbaşlı keskin karakteri, yumuşak ve kıvrımlı şekillere dönüşmeye başladığından, Barok tarzına geçiş daha kolay olmuştur.

Lâle devrinden sonra gelişen ve çok farklı bir üslup olan Barok, Osmanlı'da Avrupa'dakinden farklı bir biçimde uygulanmaya başladığından, buna Osmanlı Barok Üslubu adı verilebilir.

Sultan Üçüncü Ahmed zamanında inşa edilen Sultan Üçüncü Ahmed çeşmesi Barok üslubunun ilk örneğidir. Bundan sonra gelişen ve 19. yüzyılın başlarına kadar geçen süre içerisinde yapılan camiler, saraylar, çeşmeler, sebiller ve diğer birçok eser Barok üslubuyla yapılmıştır.

Sultan Birinci Mahmud 24 yıl süren saltanatı sırasında Osmanlı'nın batılılaşmasına özen göstermiştir. Matbaanın sürekli çalışmasını sağlamış ve ordu için Humbaracı Okulu'nu açarak başına Humbaracı Ahmet Paşa'yı (Fransız Kont'u Bonneval'i) getirmiştir. Barok mimârî üslubunda Nuruosmaniye Camii'nin inşaatını da başlatmıştır.

Osmanlı Barok mimârîsinin ilk örneği olan Nuruosmaniye Camii ve külliyesidir.

Osmanlı'da Yardımlaşma Sistemi

Sadaka Taşları

H. Veysel Güteryüz

Sadaka, kelime anlamıyla; "Gönüllü olarak ya da dinî bir vecibeyi yerine getirmek için, ihtiyacı olanlara verilen maddî yardım" demektir.

Günümüzde, "sadaka" kelimesi daha çok dilencilere yapılan küçük para yardımı olarak kullanılmaktadır. Yardımlaşma ve muhtaç olanlara yardım etme duygusu, devlet tarafından alınan vergiler dışında, dinin teşviki ve Ahlâki nedenlerle başkalarına maddî destek amacıyla sadaka verilmektedir.

Yapılan herhangi bir yardım ya da iyiliğin sadaka sayılabilmesi için, Allah rızası için yapılması, fakir ve ihtiyacı olan kişilere ulaştırılması ve karşılıksız olması gerekmektedir.

İslâm dîni sadakayı teşvik ettiği için, bunun insan onurunu zedelemeyecek bir biçimde gerçekleştirilmesine önem verilmektedir.

Osmanlıda bu konuda yapılan en güzel örnek "Sadaka Taşları"dır. Bu sayede dilencililiğin önüne geçilmeye çalışılmış ve bu önemli ölçüde azaltılmıştır.

Günümüzde sadaka taşları kullanılmakta, ancak fırınlarda ekme alınırken, "askıya üç-beş ekme" diyenler, kendi aldıkları ekme dışında ihtiyaç sahiplerinin de ekme alabilmesi için yardım yapmış olmaktadır.

Günümüze kadar gelemeyen sadaka taşları ile yapılan yardım, sosyal yardımlaşmanın en güzel örneklerinden birisidir.

Genelde camilerin önünde ve meydanlarda dikili olan 1-1,5 metre yüksekliğinde yuvarlak ya da köşeli taş sütunlar bulunurdu. Bunların üst taraflarında metal para konulabilecek boyutta birer oyuk vardı.

Sadaka vermek isteyenler, kimsenin göremeyeceği şekilde bu oyuğa istediği miktarda metal para bırakırdı. İhtiyaç sahibi olanlar, gene kimsenin göremeyeceği şekilde bu oyuktaki paradan ihtiyacı kadar olanı alır ve giderdi. Böylece başka bir ihtiyaç sahibi de kalan para içerisinde kendi ihtiyacı kadar olanı alabilirdi.

Paraya ihtiyacı olanlar utanmasın ve rencide olmasın diye, genelde sadaka taşına para koyanlar, bu uygulamayı gece ve kimsenin göremeyeceği şekilde yaparlardı ve sadakayı alanlar gene aynı nedenle sadaka taşından alacakları miktarı gece alırlardı.

Osmanlı'da uzun bir süre devam eden bu uygulama, metal paraların değer kaybetmesi ve kağıt paraların kullanılmaya başlaması nedeniyle giderek önemini yitirmiş ve ortadan kalkmıştır.

Sadaka taşları, yalnızca İstanbul'a özgü bir uygulama değildir. Ülkenin her yöresinde sadaka taşları bulunmaktadır. Günümüzde, İstanbul'da 20 civarında sadaka taşı kalmıştır.

Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ömer bir yazısında sadaka taşları ile ilgili olarak şunları söy-

lemektedir;

«Sadaka taşı, iki metre boyunda mermer bir sütun. Üstünde bir çukur var. Geçen yüzyılda, yolu buraya düşenlerden hâl ve vakti yerinde olanlar, mermerin üstündeki çukura birer miktar para bırakmış.

«Derdini kimseye açamayan hakiki bir fakir ihtiyacı olunca oradaki parayı alır. O günkü ihtiyacı bir kuruş mu? Yüz para mı? Onu ayırır, kalanını, kendisi gibi ihtiyacı olanları düşünme terbiyesi icabı çukuruna kor ve meçhul sadakacıya içinin memnunluğunu kalbinden ulaştırır ve dönermiş.

«Böyle bir sadaka taşı da Üsküdar çarşısında Koca Mimar Sinan'ın yaptığı hamamın karşısında, Gülfem Hatun Camii'nde varmış. Fakat böyle bir taşı hatırlayana rastlamadım. Bir zaman durmuş. Sonra bu caminin etrafına kötü bir duvar çekenler tarafından yok edilmiş olmalıdır».

«Bundan yüzyıllar öncesine kadar, ilk menzil şehri olan Üsküdar'dan yürüyerek, atla veya tahtirevanla yola çıkanlar mutlaka miskinler yurdunun önünden geçerdiler. Cüzzamlılarla temas edilmeme gerekli olduğundan gidiş ve dönüşte yol selâmeti için bu taşların üstlerindeki çukurlara birer miktar bozuk para bırakılmış. Kapıda nöbet bekleyen hastalardan birinin mırıldanarak, güya dua eder, akşamları da bu paraları toplayıp, aralarında taksim ederlermiş.»

İstanbul'u dolaşarak yaptığım araştırmalar sonucunda tesbit edebildiğim sadaka taşlarının bazıları aşağıda yer almaktadır:

Arap Camii'nin yanındaki Sadaka Taşı:

Karaköy'deki Arap Camii'nin Perşembe-pazarı tarafındaki giriş kapısının sol tarafında bulunan beyaz mermerden yapılmış sadaka taşı.

Aşçıbaşı Camisindeki Sadaka Taşı:

Üsküdar, Karacaahmet Türbesi'nin iki sokak arkasında Aşçıbaşı Camii bulunmaktadır. Bu caminin avludaki hazirede (mezarlık) avlu duvarına bitişik ve bir mezar taşına yaslanmış olarak duran bir sadaka taşı bulunmaktadır.

Davud Paşa Camii avlusundaki sadaka taşı:

Cerrahpaşa'daki Davud Paşa Camii'nin iç avlusunda son cemaat yerinin sağında taşdan bir sadaka taşı bulunmaktadır. Civar halkı bu taşta "Kumbara" adını vermiştir.

Fethi Paşa Camii'ndeki sadaka taşı:

Üsküdar, Karacaahmed'deki Fethi Paşa (Karacaahmet) Camii'nin kuzey duvarı tarafında, cami duvarı ile bir mezarın yan duvarı arasına sıkışmış durumda duran sadaka taşı. Buradaki mermer mezar taşı imalatçısı dükkanının arkasında kaldığından caddeden görülmemektedir.

Hacı Beşir Ağa sebilinin karşısındaki sadaka taşı:

İstanbul Valilik binası ile Gülhane parkı arasındaki Hacı Beşir Ağa Camii'nin yanında Hacı Beşir Ağa sebilinin karşısındaki kaldırım üzerinde bir sadaka taşı bulunmaktadır.

Hekimoğlu Ali Paşa Camii'ndeki sadaka taşı:

Cerrahpaşa ile Koca Mustafa Paşa arasındaki Hekimoğlu Ali Paşa Camii'nin haziresinde iki adet sadaka taşı bulunmaktadır. Caminin Hekimoğlu Ali Paşa caddesi yönündeki, üzerinde kütüphanenin bulunduğu, avlu kapısından girildiğinde sol tarafta bulunan hazirede, kütüphane duvarına yaslanmış olan, biri sağlam ve diğeri kırık iki adet sadaka taşı vardır.

Hoca Kasım Günani Camii karşısındaki sadaka taşı:

Hoca Kâsım Günânî Camii'nin yanındaki yolun karşısında kaldırımında bir sadaka taşı vardır. Günümüzde saksılık ve hamal taşı gibi kullanılmaktadır.

İmrahor Camii yanındaki sadaka taşı:

Üsküdar, Doğancılar caddesi, İmrahor Camii'nin kible yönünde, kaldırımında bir sadaka taşı bulunmaktadır. 40cm çapında 1,5 metre yüksekliğinde renkli bir porfir sütundandır ve üzerinde "Sadaka Taşı" ibaresi vardır. Diğerlerinden farklı olarak, Üsküdar Belediyesi tarafından temizlenip zeminine mozaik taşlar döşenmiştir. Bu sadaka taşının daha önceleri başka bir yerde bulunduğu ve sonradan buraya dikildiği sanılmaktadır. Bu sadaka taşının bulunması hakkında Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver 1960'lı yıllarda bir tarih dergisinde bir yazı yazmıştır. Üstüdarlılar, bu taşta "Fıkara Taşı" adını vermişlerdir.

Küçük Ayasofya Camii'ndeki sadaka taşı:

Küçük Ayasofya Camii'nin iç avlusunda, şadırvanın yanında otların arasında bir sadaka taşı bulunmaktadır.

Koca Mustafa Paşa Camii (Sünbül Efendi Camii) sadaka taşı:

Koca Mustafa Paşa Camii'nin kuzey avlu kapısının sol tarafındaki hazirede, parmaklıkların arkasında bir sadaka taşı bulunmaktadır. Üzerindeki levhada, bunun bir sadaka taşı olduğu belirtilmekte ve sadaka taşları hakkında bilgi verilmektedir.

Lâleli Camii yanındaki sadaka taşı:

Lâleli Camii'nin Aksaray yönündeki avlu kapısından çıkıldığında, Sultan Üçüncü Mustafa türbesi kapısının yanında bir duvar çeşmesi bulunmaktadır. Bu çeşmenin yanında kırılmış bir sadaka taşının üst kısmı bulunmaktadır.

Süleymaniye Camii dış avlusundaki sadaka taşı:

Süleymaniye Camii'nin dış avlusunun hazireye giriş yolu üzerinde bir ağacın dibinde yerde yatık vaziyette bir sadaka taşı vardır.

Sultanahmet Camii'ndeki sadaka taşı:

Sultanahmet Camii'nin avlusuna B kapısından girildiğinde kapının iç taraf duvarının iki yanında, ocağı andıran iki oyuk bulunmaktadır. Bu oyuklar sadaka taşı görevini yapmaktadırlar.

Yenicami'deki sadaka taşı:

Eminönü'ndeki Yenicami'nin Bahçekapı yönündeki haziresinin köşesinde kaldırım üzerinde bir sadaka taşı bulunmaktadır.

Osmanlı'nın Tılsımlı Sembolü

Mühr-i Süleyman

Osmanlı'nın tılsımlı sembolü olan Mühr-i Süleyman, üst-üste yerleştirilmiş biri ters biri düz iki eşkenar üçgenin birleşiminden oluşan altı köşeli bir yıldız biçimindedir.

H.Veseli Gülerüz

Altı köşeli bir yıldızdan oluşan Mühr-i Süleyman'ın, Osmanlılar'da özel bir yeri vardır. Örneğin Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin seferdeyken rüzgara hükmedebilmek için sancağına Mühr-i Süleyman motifi işlettirmişti. Çünkü bu mühürün kötülüklerden koruyan ilahi bir gücünün olduğuna inanılıyordu. Padişahlar da özellikle savaşa giderken üzerine bu motiflerin işlendiği "tılsımlı gömleleri" giymekteydiler.

Bir inanışa göre, bu mühür Hazret-i Süleyman'a aittir ve üst-üste yerleştirilmiş biri ters biri düz iki eşkenar üçgenin birleşiminden oluşan altı köşeli bir yıldız biçimindedir. Hazret-i Süleyman bu mühürü bir yüzük üzerinde parmağında taşımaktaydı.

Yahudi sebolü ile hiçbir ilgisi bulunmayan Mühr-i Süleyman, İslam inancında bir manevî zırh niteliği taşımaktadır. Bir tür kötülüklerden koruyan ilâhî bir işarettir. Bu nedenle de Osmanlılar birçok yere bu Mühr-i Süleyman'ı kazımış-

lardır. Sancaklarda, Padişah kaftanlarında, mezar taşlarında, türbelerde, cami duvarlarında ve kitabelerde bu mühre sıkça rastlanılmaktadır.

İslam, kendisinden önceki semavî dinleri Hak dini olarak kabul ettiği gibi peygamberlerini de Hak peygamberi olarak kabul etmiştir.

Peygamberlere, yaptıkları şeyler vahiy yoluyla emredildiği için Müslüman Türkler de peygamberlerin hayat hikayeleri ile yakından ilgilenerek, hareketlerini kendilerine rehber edinmiş, çocuklarına isimlerini vermiş, kurdukları cihanşümül devletlerle de o sanat ve kültürleri Türk-İslam görüşü içerisinde günümüze kadar getirmişlerdir.

İşte Türkler'de sıkça Süleyman ismine rastlanması bundandır. Öyle ki halk arasında peygamber Süleyman ile Kanuni Sultan Süleyman, tarihleri ve efsaneleri ile birbirlerine karışmış, peygamber Süleyman, Muhteşem Süleyman'la bütünleşmiştir. Bu bütünleşmenin en güzel misali de aşağıdaki dörtlükte açıkça görülmektedir.

"Bir zamanlar ben de Süleyman idim Ateşe ve suya hükmeder idim Sanmayın

Üstte, bir pazuband. Altta, Pertevniyal Valde Sultan'ın mühürü.

Sultan Süleyman idim Tersanede körükçü Süleyman idim."

İnsanlar, "ateşe ve suya hükmeder idim" derken, peygamber Süleyman'ı, "sanmayın Sultan Süleyman idim" derken de Kanuni Sultan Süleyman'ı kastettiğinin farkında olmayıp, kafasındaki birleşmiş olan Süleyman'dan yola çıktığı düşünülebilir. Bu, ateşe, suya ve hayvanlara hükmetme gücü, Tanrı'nın Süleyman Peygamber'e bahsettiği manevi kuvvetin timsali sayılan Müht-i Süleyman denilen altı köşeli yıldızdan geliyordu. Hatta efsaneye göre Süleyman Peygamber bir gün yıkanırken yüzüğünü çaldırır, bu yüzüğü çalan Süleyman'ın yerine 40 yıl saltanat sürer. Ancak o da mühürü denize düşürünce saltanatı sona erer. Süleyman Peygamber yüzüğü yutan balığın karnını yarararak yüzüğü bulup parmağına takar ve saltanatına yeniden kavuşur. Bu efsaneden anlaşıl-

dığı gibi Müht-i Süleyman aynı zamanda güç, iktidar ve saltanatın da sembolü oluyordu. Zira Peygamber Süleyman, aynı zamanda hükümdardı. Halk arasında Süleyman Peygamber ile ilgili pek çok darb-ı mesel söylenmiş olup, en tanınmış Mühtür'ün gücü ile ilgili olanıdır. "Mühür kimde ise Süleyman odur".

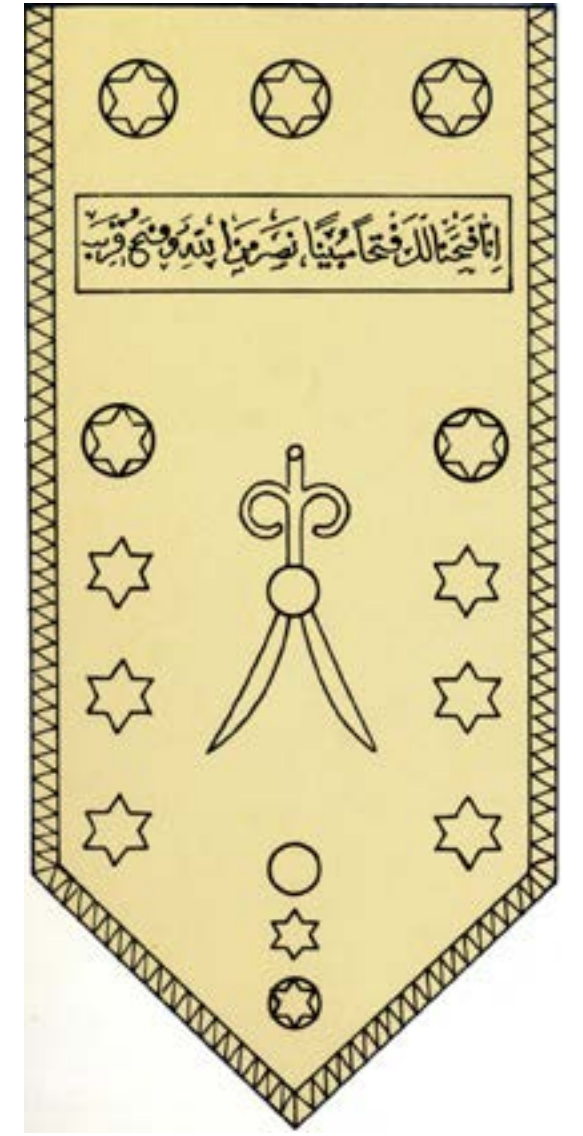
İşte Türkler buraya kadar izahına çalıştığımın nedenleridir ki "Mühür-i Süleyman"ı benimsemişlerdir. Müht-i Süleyman'a Süleyman Peygamber'in babası olan Hz. Davut'tan dolayı "davut yıldızı"da denilmektedir. Türkler, bu altı köşeli yıldızı kullanırken, onunla Süleyman Peygamber'in anısını yaşatmaktan başka, yapıldığı ve kullanıldığı yere göre de değişik özelliklerinden yararlanmışlardır. O nedendir ki Müht-i Süleyman kimi yerde manevi güç, kimi yerde süreklilik, kimi yerde maddi iktidar ve

bazen de gizli güçler düşünülerek yapılmıştır. Bu kutsal şekil iki eşkenar üçgenin taban ve tavanlarının bağlanması ile meydana gelmiştir. Adına muska dediğimiz, tılsım ve takı olarak Anadolu'da yıllarca kullanılmış olan ve kökü çok eskilere dayanan üçgen şekil de belki Müht-i Süleyman üçgenlerinden birinin kullanılmasından ortaya çıkmıştır. Müht-i Süleyman motif olarak kendi başına kullanıldığı gibi birçok yazı çeşiti ve farklı şekillerle de beraber kullanılmıştır. Belli başlı kullanıldığı yerler ise, mimari ve iç mimarinin yanı sıra tepelik, pazvant, mushaf kaplan, Osmanlı paralan, Kur'an durakları ve bazı yazma kitaplardır. Hatta bazı Osmanlı sancaklarında ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın bayrağında da Müht-i Süleyman'ın olması, Türklerin bu motifi ne kadar çok benimsediğinin delilidir.

Üzerinde Müht-i Süleyman bulunan bir Kur'an kılıfı.

Sol aşağıda, Üzerinde Müht-i Süleyman yıldızı bulunan bir tılsım.

Üstte, üzerinde Müht-i Süleyman bulunan bir Türk beyrağı.

Solda, üzerine Müht-i Süleyman işlenmiş bir Kars Kilimi.

Üzerinde Müht-i Süleyman motifi bulunan bir Osmanlı parası.

Kaybolan Bir Eserimiz

Fatih

Dârü'sşifâsı

Üstte; Fatih D"arü'sşifâsının bir minyatürü.
Altta; 16. yüzyılda bir Osmanlı Dârü'sşifâsı'nın akıl hastalıkları bölümü.

Günümüzde tamamen kaybolmuş olan Fatih Dârü'sşifâsı, Fatih camii'nin arka (çorba) kapısının dışında Fatih tabhanesinin karşısında yer almaktaydı.

Ord.Prof.Dr.Süheyl Ünver
Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1977, S.18-19

Selçuklular devrinde, bugünkü il merkezlerimizden Kayseri, Sivas, Çankırı, Kastamonu, Konya ve Konya Aksarayı, Akşehir, Elâzığ, Erzurum, Erzincan, Amasya ve Mardin şehirlerinde birer ve yalnız Konya'da ikiden fazla hastane vardı ve bunlar Osmanlılar devrinde, hemen XIX. yüzyıla kadar, vakfiyeleri gereği faaliyette bulunuyordu.

Osmanlılar bu belli şehirlerde ayrıca yeni sağlık tesisleri yapmamış, bunları ve diğer halk yararına olan müesseselerini tamir ve geliştirerek yürütmüşü. Hekim ihtiyacı ise, burada usta ve çırak olarak yetişenlerle birlikte diğer islâm ülkelerinden gelenlerle sağlanmıştı.

Böylece Osmanlılar'da ancak sağlık yurdu olmayan Bursa'da 1399'da Yıldırım Sultan Bâyezid tarafından bir hastane yaptırılmıştır. 1470'den itibaren İstanbul'da ve 1485'te Edirne'de çeşitli hastaneler yapılmasına başlanmıştır.

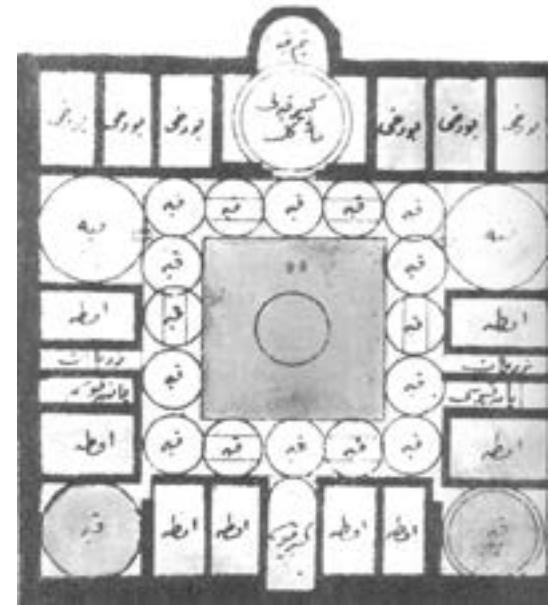
Kanuni Sultan Süleyman 1555'te Mimar Koca Sinan'a bir büyük hastane, merkezî eczane ve bir de tıp medresesi yaptırmıştır ki, 1827'de II. Sultan Mahmud zamanında Şehzâdebaşı'nda Tulumbacıbaşı konağında Batı'da olduğu gibi ayrı

olarak ve sırf asker hekim ve cerrah yetiştirmek üzere tıbhane ve cerrahhane açılıncaya kadar görev yapmıştır. Bu yeni iki askeri hastanenin hocalarından bir kısmı ve özellikle hekim ve yazar Şânizâde Atâullah Efendi buradan yetişmişlerdir.

İşte burası 1839'da Galatasaray'dan itibaren, bugüne kadar çeşitli şekil ve yer değişimine uğrayan Tıp fakültemizin başlangıcı sayılabilir, İstanbul'da. Batı'daki örneği gibi bugünkü anlamda medrese - fakülte - kolej tarzında tıp eğitiminin İstanbul'da 415 senelik mazisi vardır.

Fatih Dârü'sşifâsı bu yıl beş yüz elliinci yılı tamamlamıştır. Fakat o, İstanbul'da, tıp eğitimimizin başlangıcı olamaz. Her ne kadar diğerlerinde olduğu gibi usta - çırak tarzında sınırlı sayıda pratik olarak hekim yetiştirmiştir ama, hiçbir zaman Süleymaniye Tıp Medresesi özelliğine sahip değildir, İstanbul'da, fethin arkasından medrese eğitimi başlamış, fakat ancak 17 yıl sonra 16 koleji, hamamı, ziyafet-hanesi, ilkokulu, tabhânesi ile bir binaya sahip olmuştur.

Şüphesiz, İstanbul Üniversitesi, bu yıl bir binaya sahip olmak bakımından beş yüz elli yılına erişmiştir. Fakat üniversite eğitiminin başlangıcı,

Fatih şifahanesinin Başbakanlık arşivindeki planı.

yaklaşım 600. yılını dolduruyor.

Fatih'in külliyesi ile İstanbul'u, diğerleri gibi yararlı bir sağlık tesisine kavuşturması ne kadar takdir edilse azdır.

Fatih Dârü'sşifâsı hastane hekimlerimizin yükselmelerine esas olarak ele alınan hiyerarşi ile yönetilmiştir. Yalnız burada değil, diğerlerinde de birkaç tıp öğretmeni yer almışsa da, bir dersiam (profesör) ve burada çalışan personel ile, hastaların eğitiminde rolü olan bir öğreticinin varlığı maalesef yıllar önce bir tıp okulu olabilecek özellikteki düşüncelerimizi doğrulayamamıştır.

Bu Dârü'sşifâ'nın 4 yüzyıl hizmeti büyük olmuştur. Başbakanlık arşivinde hekimlerin tayinleri konusunda pek çok sayıda vesika vardır. Fakat XIX. asrın ortalarına doğru çok harap olmuştur. Vakıflar yıktırınmak istemiş, fakat Adli Sultan Mahmud burasının ortadan kaldırılmasına razı olmamış ise de, ömrü vefa etmediğinden tamir de edilememiştir. 1894 depremi, burasını maalesef kullanılamayacak hâle getirmiştir. Esas bina dört köşe idi. Karşısında boğimsız şekilde tabhâne ve ziyafethâne vardı.

İstanbul'da bulunan ve medeniyetimizin en belli başlı pozitif ilim kuruluşlarından biri, maalesef geçen yüzyılın sonunda büsbütün harap olmuş, yüzyıl önce yeri, vakfınca parsellenerek üç caddeli bir mahalle hâline gelmiş ve birkaç küçük duvar kalıntısından başka izi kalmamıştır.

Sultan Mahmud devrinde vakıfça tamirine esas olacak plana göre, Fatih D"arü'sşifâsı.
Çizim; Ond.Prof.Dr.Süheyl Ünver.

İbrahim Müteferrika ve

İstanbul'da İlk Türk Matbaası

İbrahim Müteferrika Efendi matbaa sanatının yararlarını belirten elyazması bir kitap yazıp, edebiyatın gelişmesine hizmet eden Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunarak ilk Türk matbaasının açılmasına izin alabilmiştir.

Giambatista Toderini
İbrahim Müteferrika ve Türk Matbaacılığı, 1799
Çeviren: Rikkat Kunt

Çelebizade Efendi, İstanbul'da Türkçe olarak basılmış Râşid'in "Tarihi Osmani" ilâvesinde Osmanlılarda matbaanın doğuşunu anlatmaktadır. Sait Efendi gençliğinde babası Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi ile Paris seferinde bulunmuş (1) ve seyahati sırasında dikkati çeken bir çok faydalı şeyler arasında matbaa aracılığıyla kitapların kolaylıkla çoğaltılmasına hayran kalmıştı (2). İstanbul'a dönüşünde büyük bir edebiyat meraklısı olan İbrahim (Müteferrika) Efendiye işi anlatmış, böyle yeni ve güçlü bir girişim sırasında karşılaştıkları zorlukları çözmek için birleşmişler. İbrahim Efendi böyle güzel bir sanatın yararlarını belirten elyazması bir kitap yazıp, edebiyatın gelişmesine hizmet eden Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunmuş (3), hatta bu kitabını devletin ileri gelen kişilerinin eline geçmesini de sağlamış. Kitabında matbaanın kurulması ile en değerli kitapların sonsuz kadar korunmasının olasılığını yazıyor, şimdiye kadar olduğu gibi, yangınlarda ateşin kurbanı veya devletlerin hazin ihtilâllerinde, örneğin Cengiz Han'ın istilâlarında kaybolmuş ve Endülüs'te İspanyollar tarafından veya daha doğrusu kaderin kötü bir oyunu ile mahvolmuş nice değerli Arapça elyazmalarının başına gelenleri örnek olarak gösteriyordu.

(1) Babiâli tarafından elçi olarak mâli müşavir selâhiyetiyle Fransa Kralı nezdine gönderilmiş ve padişahın beslediği tevaccübden dolayı Kudüs'deki Saint - Sepulchre mabedinin büyük kubbesinin tammiri ile görevlendirilmişti.

(2) Mehmet Efendi Seyahatnamesini Paris'de yazmıştır. Türkçe'den Fransızca'ya çevrilen bu günlük ile birlikte Fransızca'ya çevrilmiş ve Orleans Düküne yazılmış bir mektuptan anlaşıldığına göre Mehmet Efendi, Babiâli ile imparator ve Venedik Cumhuriyeti arasında yapılan anlaşmaya selâhiyetli temsilci olarak gönderilmiş, Paris'de bulunan Osmanlı Elçisi, birkaç seneden beri Türk sularında korsanlık yaparak Türk gemilerini esir alan Malta donanmasına engel olmak üzere bütün siyasi faaliyetini gizlice bu tarafa yöneltiyordu. O zamanlar Venedik elçisi olan Chevalier Ruzzini ve imparatorun elçisi Paris'teki elçiliğin hükümdarlarına zarar verecek niyetler beslediğinden baklı olarak şüpheli düşmüşler, buna engel olmak için siyasetlerinin bütün güç ve hünerlerini kullandılar, izin istemeksizin Ruzzini kılık değiştirerek sadrazamla konuşmak üzere kanala gitmiştir. Çok hünerli olan Türk elçisi kendisini yatıştırır ve Mehmet Efendi'nin mektuplarını göstermek teklifinde bulunarak bütün şüphelerini yok etmesini bilir.

(3) Burada sözü edilen eser İbrahim Müteferrika'nın ilk kez hazırlayıp Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya sunduğu «Vesilelül tıbaa» adlı eserdir ki mat-baanın gereği ve yararlarını anlatmak için yazılmıştır. Bu eser sonra, herkes okusun diye, ilk Türk matbaasında basılan ilk kitap olan Vankulu Sözlüğü'nün baş tarafında yayınlanmıştır.

Devletin büyükleri ve kanun adamlarıyla yapılan çeşitli danışmalardan sonra müftü, dini kitaplar hariç olmak üzere bütün Arapça kitaplarla tarihe ve ilme dahil olanların basılabileceğine fetva verdi. Hatta baskıları tashih ve Padişahın fermanlarına nezaret etmek üzere matbaaya dört aydın ve alim murakibin tayinini de müftü uygun gördü. Müftü Abdullah Efendi'den böyle olumlu bir fetva alındıktan sonra Sadrazam matbaanın imtiyazını Padişah'a imzalatmayı temin etmeğe çalıştı ve Padişah'ın fermanı Devletin Salnamesine geçirildi. Bu girişim, Müslümanlar arasında ilk olarak ilim ve irfanını ilerletmesi yolunda ulusal bir matbaa kurulmasına karar veren Osmanlı Devleti için bir şerefidir.

Şövalye Chardin (4) bir çok defalar İsfahan'da bir matbaa kurmak üzere Avrupalı matbaacıları getirmek için İran Hükümdarına başvurdu. Eğer Abbas II ölmeyip, daha uzun zaman tahdında kalmış olsaydı başarılı olabileceğini söylüyor. Yerine gelen oğlu ise bu hususta kalem erbabının ısrarlarına aldırmaz etmedi ve kurulma masraflarını karşılayacak cömert kimse çıkmadı. Tavernier'nin yazdığına göre, Abbas'ın saltanatı sırasında büyük bir mekânîk bilgini olan Zulphali Ermeni Jacques Jean, Avrupa'da çalışıp döktüğü İran hurufatını İsfahan'a getirmiş; bunların hiç kullanılmadığını,

hatta kaybolduğunu burada söylemek lâzımdır.

(4) Birada Chardin, İngiliz Kralı II. Charles tarafından şövalye yapıldığı için İngiliz şövalyesi olarak gösteriliyor. Fakat Chardin Fransız ve Paris'ti bir kuyumcunun oğlu idi.

MATBAANIN KURULMASI İÇİN PADİŞAHIN HATTI HÜMAYUNU VE MÜFTÜNÜN VERDİĞİ FETVA

Devrin Padişahı Sultan III. Ahmed'in «Mucibince amel oluna» emriyle başlayan ve Sadrazam Mektubi Kalemi yardımcılarından Said Efendi ile Dergâh-ı Ali müteferrikalarından İbrahim Efendi'nin «Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Kelâm» kitapları basmamak şartıyla matbaa kurmalarına izin veren Hattı Hümayun meşhurdur.

Suret-i Fetva-yı Şerif

Basma sanatında mahir olduğunu iddia eden kimse lügat ve mantık ve hikmet ve heybet ve bunların benzeri yüksek ilimlerde yazılan kitapların harfleri ve kelimelerinin suretlerini birer kalba nakş edip kâğıtlar üzerine basarak o kitapları çoğaltırm dese o kimsenin böylece kitap işine girişmesine şer'an rubsat var mıdır beyan buyurula

El cevap

Basma sanatında mahareti olan kimse bir tasbih edilmiş kitabın harflerini ve kelimelerini bir kalba doğru olarak nakşedip kâğıtlara basarak az zamanda zahmet çekmeksizin bir çok nüshalar elde ederse çok kitabın ucuz alınmasına sebep olur. Bu suretle çok faydalı olacağı için o kimsese müsaade olunup bir kaç âlim kimseler sureti nakş olacak kitabı tasbih için tayin buyurulur ise gayet iyi bir iş yapılmış olur. Yazan Abdullah.

Cellat'lar

Yazan Reşat Ekrem Talu
Hayat Tarih Mecmuası,
Haziran 1971, S: 20-23
Sadeleştiren: H. Veysel Güleriyüz

Bostancı Başı

1826 Tarihine kadar Osmanlı devletinin, askerî disiplinle yetiştirilen ve cellâtbaşının nezâreti altında devlet cellâtları bulunmuştur. Cellâtların İstanbul'daki kışla - koğuşları da Topkapı Sarayı'nda «Hamlacılar Ocağı» denilen saray kayıkçılarının koğuşlarının yanındaydı. «Cellât ocağı», sarayın en büyük subaylarından ve doğrudan padişaha bağlı Bostancıbaşı ağanın emrindeydi. Çok geniş ve önemli bir kurum olan bostancı ocaklarından biri sayılırdı.

Tarih kaynaklarımızda idam hükümlerinin infazı sahneleri anlatılırken bazen, «cellât» deyimini kullanılmadan, sadece ve örneğin: «Bostancılar kemend atıp kârını tamam etti» gibi cümlelerle belirtilen bir idam hükmünü infaz edenler daima cellât ocağındaki bostancılar olmuştur. Çok geniş olan bostancılar teşkilâtının diğer ocaklarındaki bostancı erlerinin de cellâtlık görevinde kullanıldığı asla düşünülmemelidir.

Cellâtbaşının «Yamak» ünvanı altında bir yardımcısı vardı, eğer idam hükmünü bizzat cellâtbaşı gerçekleştirecekse, yanına yardımcı olarak muhakkak yamağını alırdı. Cellâtbaşılar ancak çok önemli kimselerin idam hükümlerini infaz ederlerdi. İdam mahkûmları arasında yalnız yeniçeri erleri, yine kendileri tarafından öldürülürdü.

Cellâtbaşı dahil, cellât ocağının bütün kişileri istisnasız Hırvat dönmesi veya Kıptî idi. İdam fermanı, bostancı ağaya verilir; mahkûm, önemli bir kişi değilse infazda bostancıbaşı bulunmazdı. Cellâtlar, idam hükümlerinin infazından başka, tutuklanmış bir sanığın konuşturulması için işkence işi ile de görevliydi. Cellât ocağında tüyler ürpertici işkence âletleri vardı.

İŞKENCE ÇEŞİTLERİ

İdam hükümleri de, ya doğrudan infaz, yahut işkence ile infaz şekillerinde verildi. İdam işkenceli ise, işkencenin şekli de fermanla belirtilirdi. Doğrudan infazın üç şekli varlı: Siyasi mahkûmlar sarayda, kendi eviricle veya zindanda, bazen yakalandığı herhangi bir yerde yağlı kement ile boğulurdu. Yeniçerilerden veya diğer asker ocaklarına mensup suçluların fiilen askerî birliklerin başında bulunan kumandanların cellât satırı ile boyunları vurulurdu. Hırsızlar, serseriler, caniler (cinayetlerinin cezası işkenceli değilse) şehrin kalabalık bir çarşı yerinde, İstanbul'da genellikle bugünkü Çarşıkapı dediğimiz, eskiden de Parmakpısı denilen yerde, bazen suç yerinde, örneğin hırsızın soymak için girdiği dükkânın kapısında, asılarak idam olunurlardı.

İşkence ile idam şekilleri ise daha korkunçtu. Elleri, ayakları kesildikten ve kulakları, burnu kesildikten sonra başını vurmak; göğsünün ve sırtının derisi yüzüldükten sonra başını vurmak; kazığa oturtmak; çengele asmak, çarمیha yüzükoyun bağladuktan sonra, kış kaba etlerini ve omuz başlarını bıçakla oyarak buralara büyük mumlar dikerek şehirde bir deve üstünde dolaştırarak halka teşhirden sonra başını vurmak.

Siyasi mahkûmların kement ile boğulduktan sonra bazen başları gövdelerinden alınarak Bâb-ı Hümâyûn önündeki ibret taşının üstüne konulur ve halka teşhir edilirdi.

Cellâtların, suçluları söyletmek için uy-

guladıkları bâzı işkence şekilleri de şunlardı: Saçlarını ustara ile kazıdıktan sonra başına, ateşle kızıl hâle gelmiş demir tas geçirmek; deri yüzme, cımbızla sinir çekmek; kaynar suya daldırıldıktan sonra soğuk suya sokmak, oradan çıkarıp tekrar kaynar suya daldırmak, çıplak vücudu demir tel kese ile keselemek; tırnak, diş sökmek.

TAŞRAYA CELLAT GÖNDERİLİRDİ

Bir devlet adamı idama mahkûm olunca, ferman kendisine bostancıbaşı tarafından eteği öpülerek hürmetle gösterilir ve teselli yollu sözler söylenir ve abdest alıp iki rekât namaz kılmasına müsaade olunurdu. Bu tebliğ genellikle, metanetle karşılanırdı. Örneğin Viyana bozgunundan sonra Belgrad'da idam edilen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, namazından sonra «vücudum toprağa düşsün» diyerek odanın kelimlerini toplamış, uzun sakalını kendi eliyle kaldıracak cellâdın kemendi geçirmesine yardım etmiş ve cellâda «sanatını maharetle yap!...» demişti.

Taşrada, cellât gönderilip idam edilen siyasi mahkûmların hükmün infazından sonra başı kesilir, yolda toz bulmaması için bal doldurulmuş bir kıl torba içinde cellât tarafından İstanbul'a getirilir ve Payitahtta yıkandıktan sonra teşhir ve defnedilirdi.

Osmanlı tarihinde en tanınmış cellâtlar, XVII. yüzyılda Cellâtbaşı Kara Ali, onun yamağı Hammal Ali ve Kara Ali'den sonra başcellât olan Süleyman'dır.

CELLÂT ÇEŞMESİ

Topkapı Sarayı'nda, Bâb-ı Hümâyûn ile Bâbıf-selâm (Orta kapı) arasındaki Birinci Avlu denilen meydana, Bâbüs-selâm'a yaklaşıncan sağ taraftaki duvar önünde görülen çeşmedir. Bu çeşmenin önünde sü-tunumsu bir taş vardır, onun da adı «ibret Taşı»dır; çeşmenin de, bu taşın da geçmişi çok kanlıdır. Kafası cellât satırı ile uçurulan veya boynuna dolanan cellât kemendi ile boğulduktan sonra başı gövdesinden ayrılan binlerce bedbaht insanın kelleleri bu ibret taşının üstünde teşhir edilirdi ve cellâtlar satır, bıçak ve usturalarındaki insan kanlarını bu çeşmede yıkayıp aktırlardı.

CELLÂT MEZADI

Bir mahkûm cellâda verildi mi, giysileriyle beraber üzerinden çıkan her şey cellâtların olurdu; bu eşyalar toplanır ve senede bir veya iki defa büyük bir mezat ile satılır, tutar bedelleri cellâtlar arasında taksim edilirdi. Buna «Cellât mezadı» denilirdi. Cellât mezatlarında genellikle çok değerli eşya bulunurdu ve sahipleri cellât elinde can verdiklerinden, bir uğursuzluk yorularak hakiki değerinden çok ucuza satılırdı, fakat cellât mezadından bir şey satın almak da her kişinin yapabileceği şey değildi.

Bazı devlet adamları, zenginler, cellâdın pençesi yakalarına yapışmadan, üzerlerinde bulunan değerli kıvrıkları, yüzükleri, saatleri, keselerini çıkarırlar, orada bulunanlara «Beni anar, bir Fatıha okursunuz!» diye hediye ederlerdi. Tarih yazarı Peçevili İbrahim Efendi, cellât mezadı ve uğursuz eşya üzerine çok dikkat çekici bir, fıkra yazmaktadır, «İstanbul'da Atatürk Bulvarı üzerinde Bozdoğan Keineri'nin hemen yanbaşında Belediye Müzesi yapılmış güzel medresenin bani-

si, XVI. yüzyıl sonu saray ricalinden kapı ağası Gazanfer Ağa'dır. Padişah III. Murad üzerindeki sonsuz nüfuzu ile rüşvet yolundan büyük bir servet yapmıştı. O zamanlar İstanbul'da Rasim Ağa isminde namılı bir saatçi ve kuyumcu vardı. Hakikaten büyük sanatkardı. Gazanfer Ağa, bu zâta fevkalâde kıymetli elmaslarla süslü altın bir koyun saati yaptırmıştı (cep saatinin daha büyüğü, koyun kısmında muhafaza edilen saat), saatin müceherlerini de kendisi vermişti. Kapı Ağası Gazanfer Ağa, bir askerî ihtilâde cellâda verilince, ağanın meşhur altın saati koyundan çıkmış, cellât eline düşmüştü. Cellâtlar başlı başına bir servet olan bu saat için bir mezat yaptılar. Saati cellât mezadından Tırnakçı Hasan Paşa satın almıştı. Az sonra Hasan Paşa da idam olundu, saat yine cellât mezadına düştü.»

«Bu sefer de bu harikulade güzel saati pek ucuz bir bedel karyılığı Kasım Paşa satın aldı. Bir, iki ay geçti geçmedi, Kasım Paşa da cellâda verildi. Saat onun da koyundan çıktı ve üçüncü defa cellât mezadına düştü. Bu sefer de Gazanfer Ağa'nın saatini Sadrazam Derviş Paşa satın aldı ve küçük kardeşine hediye etti. Tarih kaynaklarında, bu kişinin adı geçmez, pek genç yaşında, yani tüysüz bir delikanlı iken sadrazamın himayesiyle Eğriboz sancak beyliğine tayin edildiği için «Civan Bey» lakabı takılmış ve adı unutulmuştur.»

Yazar Peçevili İbrahim Efendi Civan Bey'e Eğriboz'da bey konağının deniz üstüne kurulmuş salaş taraçasında sohbet ediyorlarmış. Söz saatten açılmış, İbrahim Efendi saat meraklısı imiş, Civan Bey koyundan büyük bir saat çıkararak yazara göstermiş; İbrahim Efendi «ömrümde bu kadar güzel saat görmedim!» deyince, Civan Bey de o güzel ve kıymetli saatin başından geçenleri anlatmış. Peçevili, elindeki saati hemen bırakarak: «Böyle uğursuz saati insan düşmanına vermez... Paşa nasıl olmuş da size hediye etmiş!...» demiş. Bu söz Civan Bey'e etkilemiş, hemen hançeriyle saatin elmaslarını çıkarmış ve bir çekiç ile de çarklarını kırarak denize atmış.

Denizin dibinde saatin parlıtı görölüyormuş. Civan Bey'le İbrahim Efendi taraçada oturuyorlarmış. Bir atlı gelmiş, Civan Bey'e görevinden azledildiğini tebliğ etmiş, Civan Bey şaşırarak: «Azlimi mucip bir şeyimiz yok idi...» demiş. Gelen adam: «Beyim... Beyim!... Derviş Paşa idam olundu... Sizin dahi idamınız için ferman çıkıp, bostancılarla gönderildi... Sonra şefaathçileriniz himmet ettiler... İkinci bir ferman ile ben gönderildim ve idamınıza memur olanlara, yarım saat evvel yetiştirdim!...» cevabını vermiş.

CELLAT MEZARLIĞI

Eyüp'te, Karyagdı Bayırı'nın arkalarından zamanımızda metruk bir mezarlık vardı. Dört köşe köfeki taşından ve hemen hepsi gayet iri, 1.70 - 1.90 metre boyunda kabirlerde yatanların hepsi yazısızdır. Bu mezarlık, toplu ahlâkının en asil örneklerinden biri olarak son derece dikkat çekicidir. Cına kıymış bir caniyi, idam ile ölümünden sonra, cesedini mezarlığa kabul eden cemiyetimiz, resmî bir görev de olsa, bir ücret karşılığı adam boğan veya kesen cellâdın ölüsünü mezarlıklarına kabul etmemiş, onlara ayrı bir mezarlık yapmıştı.

İstanbul'un Aynası Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veyssel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Bu caminin karşısında Himmet Dede olarak bilinen bir kişi gömülüdür. Himmet Dede, kabrini ölümünden önce hazırlamıştır. Atik Vâlîde'de hücrede bulunan ölümünde Hâşimî şu tarihi söylemiştir:

Kıdve-i ehl-i safâ Hazret-i Himmet Dede kim İtdirib hâl-i hayâtında mezârını binâ Hâşimî dâ'i didi merkadinin târihin Cân ile meşhed-i Himmet Dede'ye eyle du'â
1041

Anlamı:
Himmet Dede hazretleri ki temiz yüreklilerin başıdır
Yaşarken kendi mezarını yaptırdı
Hâşimî, kabrinin tarihini dua ile söyledi
Şehit Himmet Dede'ye gönülden dua edin
1633

Selimzade Ümmetî Çelebi de aşağıdaki târihi söylemiştir:

Himmet Efendi oldu dâr-ü bekâya azîm.
Anlamı:
Himmet Dede öbür dünyaya gitmeye karar verdi

Bunun gibi, Himmet Dede'nin kabrinin karşısında köşeye yakın yerde 1631'de ölen Hoca Mikail bin Mahmûd-u Şîrvânî adındaki kişi gömülüdür.

Kavsara Mescidi

Bu mescidi yaptıran Kavsarazade Mustafa Dede'dir. [Kavsara=sepet] anlamındadır. Bir süre sonra torunu onun yerine geçtiğinde, mescidi mükemmel şekilde tamir ettirip, bu şii de bir levha ile duvara astırmıştır:

Sanmanız hâlî Mustafa Dede'yi Kabri envâr-ı sıdk ile doludur Bunda medfûn olan ol Allâhın Kavsara şöhretiyle benâm bir kuludur Bin hem altmış yedide gitmiştir

Dâr-ı bekâya sanmanız ölüdür Bin yüz yirmi beşde bir veledi Etdi ta'mîr ceddi pek uludur Nazâr-ı lûtfla ümîd edüb Fâtihâ kim geçenlerin yoludur
Anlamı:
Mustafa Dede'yi boş sanmayınız
Kabrinin civarı sadakat ve temiz kalplilikle doludur
Burada gömülü olan o, Allah'ın Sepetçi namıyla tanınmış bir kuludur
Bin atmış yedide gitmiştir (Miladi 1656)
Öteki dünyada sanmayın ölüdür
Bin yüz yirmi beşte bir oğlu (Miladi 1713)
Temir etti soyu çok uludur
İyilik niyetiyle ümit edip
Fatiha, ki geçenlerin yoludur

Alaca Minare Mescidi

Bu mescidi yaptıran Hoca Murad isimindeki kaptandır. Kabri ve ölüm tarihi belirsizdir. Geçen zaman içerisinde minâresi harap olduğundan Sultan Birinci Mahmud Han hazretlerinin annesi Sâliha Sultan hazretleri bu mescidi yeniden yaptırarak canlandırmıştır. Bu mescidin günümüzde yalnız harap bir minaresi kalmıştır.

Mescidin karşısında bir Nakşibendî Tekkesi ile 1850'de yapılmış bir çeşme vardır. Bu çeşme günümüzde harap durumdadır.

Tekkenin yanındaki çeşme üzerinde yazılı olan târih aşağıdadır:

Hüsamettin Ağa Çeşmesi: Menba'-ı ihsân Hüsâmeddîn Ağa Ya'nî ser-şâhinci-i âli-simât Hayra sa'î lûtfl-u câri pür-kerem Eyledi bu çeşmeyi icrâ o zât Cûybâr-ı feyzi iskâ eyleyüb Hân-kâh-ı Nakşi-bendî dü cihât Fikr-ederken târihini Rüşdiyâ Doldu tab'ıma hemân bu vâridât Geldi on iki imâm târih dedi

Oldu câri çeşme-i aynü'l-hayât
Anlamı:
Hüsamettin Ağa'nın başıladığı kaynak
Yani şahinci başı yüksek ünlü
Tamamen cömertçe lutf ederek hayır için akıttı

O kişi bu çeşmeyi yaptı Bütün suları akıtıp sulayarak Nakşibendî dergâhını iki taraftan Rüşdî, düşünürken tarihini Aklıma hemen bu düşünce doldu Geldi on iki imam tarih dedi Hayatın ta kendisi çeşmeden aktı

Karakol yanındaki çeşme üzerinde yazılı olan tarih şudur:

Abdülğani Ağa Çeşmesi: Vâlde Sultân şeh-i Abdülmecid Hân'a müdâm Ömr-ü Nûh ihsan ede necl-i şeyhle gird-gâr Kim ser-ağa-yi eser-cûy-u ânun Abdülğani Sıdk-u ihlâs ile icrâ-yı 'atâyâ yâ bihâr Cûş edüb nev çeşme-i ra'nâ ol kahkar Nâ'il-i ecr-ü meşûbât eyleyüb zât-ı Hûdâ Bir içen def-i 'ataş edüb kala bu yâdigâr Harf-i menkût-ile Fâ'ik söyledim târih-i tâm

Cümle dehre Kevser-i cennet bu mâ-i çeşmesâr
1261

Anlamı:
Şah Abdülmecid Han'ın Vâlîde Sultan'ı Hz.Nuh'un ömrünü versin padişah oğullarına Allah
Abdülğani baş ağadır ki akar su onun eseri
İçten sadaka ile, denizler gibi bahşederek Güzel, yeni, sağlam çeşme, coşarak Allah o kişiyi meşrubat sevabına nail eylesin
Bir içenin ateşi söner, bu anı olarak kalır Fâik, noktalı harflerle söyledim tam tarihini
Bütün dünyaya bu çeşmenin suyu cenne-

tin Kevser'idir
1845

Kız okulu yanındaki çeşme üzerinde bulunan yazı şudur:

Hacı Ahmet Paşa Çeşmesi: [Sâhibü'l-hayrât asâkir-i şâhâne baş-çavuşu olub bin yüz yirmi sekiz târihinde Varadin muharebesinde şehiden vefât eden Anadolu Vâlîsi merhûm el-Hâc Ahmed Paşa.]

Anlamı:
[Hayır sahibi padişahın askerlerinden baş çavuş olup bin yüz yirmi sekiz (1715) tarihinde Varadin savaşında şehit olarak ölen Anadolu Valisi merhum Hacı Ahmed Paşa]

Yeniçeşme Mescidi

Bu mescidi yaptıran Darüssaadet Ağası Mehmed Ağa'dır. Mehmed Ağa 1590 senesinde ölmüş ve Çarşamba Pazarı çevresinde bulunan türbesine gömülmüştür. Ağa oluncaya kadar, Vakıflar İdaresi ve harem müfettişi, divan kapısı ağalarına tahsis edilmişken, onun zamanında Kızlar Ağası'na bağlanmıştır. Mescidin minberini Dârüssaadet Ağası Hacı Beşir Ağa koydurmuştur. Mehmed Ağa'nın hayır eseri olarak bir de çeşmesi vardır.

Darüşşifa (Hastahane)

Atik Vâlîde yakını ve çevresinde bulunan hastahane Sultan Üçüncü Murad hazretlerinin annesi ve Sultan İkinci Selim Han'ın eşi olan Nurbânû Sultan haz-

retleri tarafından yaptırılmıştır.

Burası, Sultan İkinci Selim zamanında yeniçerilere kışla olmuş ve sonradan okul yapılmıştır. Daha sonraları, yani Üçüncü Selim zamanında mühendis okulu ve Sultan İkinci Mahmud Han devrinde lise ve gerektiği için süvari kışlası ve 1822 tarihinde bir bölümü Mülkiye Orta Okulu yapılmış ve bir süre sonra asker deposuna dönüştürülmüş ise de günümüzde tımarhane olarak kullanılmaktadır. Minaresiz bir mescidi vardır.

Ağa Mescidi

Bu mescid Babüssaade Ağası tarafından yaptırılmıştır. Kendisi de mihrabı önünde gömülüdür. Mescidin minberini Kalınoğlu denilen Hacı Ahmed Ağa koydurmuş ve bir okul da eklemiştir.

Şeyh Camii

Bu cami Divitçi Şeyh Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır. Mustafa Efendi'nin vefâtına [istirahat 1650] sözü ile tarih düşülmüştür.

1886 yılında Gazi Sultan İkinci Abdülhamid Han hazretlerinin yüksek iradesiyle çok güzel olarak onarılmış ve yapımına ait beyit kapısı üzerine yazılmıştır:

Şeyh Camii: Defter-i erbâb-ı hayra eyledi çün kayd-nâm Yapdırı bu ma'bedi vaktiyle bir zât-ı said Sûret-i hâlin imâm-ı müslimine söyledi Eyledi inşâsına ol şâh-ı fermân-ı akîd Bir yere cem' etseler âlemdeki hayrâtını Bir muazzam şehir olub gayet dil-ârâ vü

Şeyh Camii.

sedid

Kalb-i âşk-veş mürûr-u vakt ile oldu harâb Olmaz olmuşdu vücudundan ahâlî müstefid

Habbezâ şâhenşeh-i devrâna ser-dâr olub Âsitân-ı şevketin takbil için çarh-ı anid Şehrin olsun bu dahî bir mescidi nûr-ül-ma'î

Pâyidâr etsün ânî tâ haşre dek Rabbü'l-Mecid

Hazret-i şâh-ı cihânın Bahrî Paşa bendesi Kılmak için celb-i da'vet etmede sa'-i mezid

Sîm-ü zer rîzân eder bârân gibi her cânibe Pek büyük mîzâb-i ihsandır o sultân-ı vahid

Eyleyüb ins-ü melek her gûşesinde itikâf Kılsın ol şâh-ı felek-câha senâyâ-yı adid Söyledim târih-i bâlâyı tâkından hü mâ Bu muazzaz câmii yapdırdı Hân Abdülhamid

Anlamı:
Hayır ehlinin ismi deftere kaydedildi, çünkü

Bir zamanlar bir mübarek kişi bu mabedi yaptırıp
Durumunu müslümanların önderine söyledi

O şah bağlayıcı fermanla inşasını emretti
Âlemdeki hayır eserlerini bir yere toplasalar

Sağlam ve güzel kocaman bir şehir olur
Kalbi, aşk gibi, geçen zamanla harab oldu
Ahali varlığından istifade edemez oldu
Ne güzel, şahlar şahı zamana önder olup
Saltanat merkezine gömmek için inatçı çarkı

Bu da şehrin nurlar akan mescidi olsun
Yüce Allah onu mehşere kadar kalıcı etsin
Cihan şahı hazretlerinin Bahri Paşa kulu
Kılmak için haber gönderip çağırarak davet etmekte

Gümüş ve altın saçar yağmur gibi her tarafta
Pek büyük lütuf kaynağıdır o benzersiz sultan

İnsanlar ve melekler her köşesinde ibadet ederek

Ay'dan çok daha güzel, o felek mertebeli şah

Saadetli kapısından yüce tarihini söyledim

Bu değerli camiyi Abdülhamid Han yaptırdı
Yol üzerinde mezarlığın bitişiğinde bir de çeşme vardır.

Serçe Mescidi - Tophanelizâdeler

Bülbül Deresi civârında ve Şeyh Mahâllesi'nde bulunan bu mescit Serçe Hafız Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. Mehmed Efendi'nin mezarı bilinmemektedir. Caminin yanında

Kaptan-ı Derya

قوران باسا

Kaptan Paşa olarak da bilinen Kaptan-ı Derya, başına sadece sağ tarafı sırmalı şerit ile süslenmiş «kallavi» ve arkasına yeşil atlas üzerine samur kaplı deri yakalı kürk giyip beline mücevherli hançer takar idi. Bütün alay ve huzurlarda bulunarak padişah tarafından sadrazam hazretlerine yazılı olarak buyurulan lütfkar muameleye erişir ve padişah hazretlerinde ve resmi kabullerde onun alt tarafındaki diğer vezirlerin üzerinde bulunurdu.

Yüce Osmanlı devletinin donanması ile müşkul olarak başlangıçta teşebbüs edilerek alınan donanma gemilerinin yönetimi için her gemi bir «reis» in kumandasına verilir ve tümüne «derya beyi» adıyla tuğamiral rütbesinde bir kişi «başbuğ» tayin olunur ve bu kişinin sorumlu olduğu tugay ise Gelibolu sancağı olması zorunlu bulunur idi.

Bahriye tarafı devletin nazarında önem kazanmaya başladıkça savaş gemilerinin çoğalmasına ve bahriyenin düzenlenmesiyle ortaya çıkan mükemmel sebeplere sarfi ümit buyurulmuş olduğundan sonraları «reis» deyiminin yerine geçmek üzere İtalyanca'dan alınmış «kapudan» sözü kullanılmaya ve derya beyi ünvanına sahip olan donanma komutanına da «kapudan-ı derya» ismi verilmeye başlamıştır.

Daha sonraları denize büyük donanmalar çıkarıldıkça kaptanlık payesi bazen vezirlerden birine verildiğinden bu gibi yüksek makamdaki kaptanlığa paşalık ünvanı bile eklenerek «kapudan-ı derya» yerine «kapudan paşa» denilmeye başlanmıştır.

Kanuni Sultan hazretlerinin saltanatları zamanında Cezayir emiri «Hayreddin Paşa» kaptanlık makamına getirilerek emirlikle bu yer devletin eyaleti sırasına geçmiş ve bu paşaya özel bir hürmet olmak üzere bu yeni eyaletin beylerbeyliği de kendisine verilmiş olduğundan bu

zamandan itibaren kaptanlık makamı şerefi yüksek olarak görülmüştür.

Hayreddin Paşa'nın ölümünden sonra kaptan olan «Piyale Paşa» her ne kadar Gelibolu sancağı beylerbeyliğiyle bu makama gelmiş ise de daha sonra güzel hizmetine mukaf olarak ona da Cezayir beylerbeyliği makamı verilerek mevki çöğaltılmış idi.

Sonraları Gelibolu levası merkez olmak üzere denize yakınlığı olan çeşitli sancaklardan ibaret bir eyelet oluşturulup bu eyelet paşalığı kaptan paşalara verilmiş ve bu sancak beyleri «derya beyi» ünvanıyla bahriyede hizmet etmek üzere görevlendirilmeye başlanmıştır.

İşte bu nedenle Osmanlı donanması çoğaltılarak tümenlere bölündüğü ve bu tümenlerden çeşitli filolar oluşturulduğu zamanlar bu tümenlere komanda etmek üzere Cezayir, Tunus, Trablus ve diğer bu gibi bazı eyaletlerin beylerbeylerine bile kaptanlık ünvanı verilmiş ve filo komutanlıkları ise yukarıda belirtildiği gibi derya beylerine bırakılmıştır. Ancak Osmanlı donanmasının tümüne komuta etmek hakkı «kaptan paşa» olan kişilere bırakılmış olduğundan şimdiki ferik (tümamiral) ve leva (tuğamiral) gibi askeri rütbelerin sahipleri demek olan beylerbeyi ve sancak beyleri de kaptan paşanın komutası altında bulunurlardı.

Kaptan paşa kendisinde bulunan eyeleti bir vekil aracılığıyla düzenler ve yürütür, kendisi İstanbul'da oturur ve tersaneye nezaret etmekle birlikte Osmanlı donanmasının eksikliklerini tamamlar ve eksiklikleri tesbit edip tamamlanmasına gayret sarf eder ve Osmanlı donanmasıyla denize çıkacağı zaman beylerbeyi ve sancak beyleri tarafından çıkarılması kanun gereği olan gemilerin gereken sulara hazır bulunmasına dair daha önce gerekli emirleri vererek, harete geçildiğinde bu gemiler ile birleş-

rek gereken yere giderlerdi.

Sefere giden gemilere birçok piyade askeri de o zamanki deniz savaşları usulünden olduğundan Osmanlı donanması denize çıktığı zaman esasen donanmadaki asker topluluğuna komuta etmek üzere vezirlerden biri bu donanmaya başkomutan tayin edilerek kaptan paşa ile birlikte birlikte bulunur, fakat kaptan paşanın kendisinde de vezirlik rütbesi bulunmakla beraber sefer devam ettiği sürece bu komutanın emri altında bulunurdu.

Kaptan paşa Osmanlı donanması ile tersaneden çıkacağı gün sadrazam ve bazı önemli devlet adamları birlikte tersaneye giderek savaş gemilerinin gereksinimlerinin tamamlanıp tamamlanmadığını inceler ve bu konuda gemi kaptanları birer-birer sorguya alındıktan sonra her birine rütbe ve mevkiine göre uygun hil'atler (*) verilir. Sonra kaptan paşa ile beraber padişah sarayına giderek durumu padişaha arz etmesi üzerine kaptan paşa padişah huzuruna kabul olunarak padişahın ayağına yüz sürerek kulluğunu gösterir ve veli-nimleti olarak iftihar hil'atı kendisine verilir. Bu sırada Osmanlı donanmasını oluşturan gemiler tersaneden kalkıp ve hareket ederek her gemi Topkapı sarayı önüne geldikçe top ve tüfek ateşleyerek resmi salâmı yaptıktan sonra Beşiktaş tarafına giderler ve Osmanlı donanmasının heşsinin çıkışı tamamlanınca, kaptan paşa saraydan ayrılırak yirmidört kürekli kayıklara binip donanmaya katılırlardı.

(*) Hil'at: Padişah veya vezir tarafından takdir edilen, beğenilen kişiye giydirilen süslü elbise, kaftan.

Osmanlı Donanması uygun rüzgar çıkana kadar birkaç gün Beşiktaş önünde demir atmış olarak beklediği sırada kaptan paşa tarafından sardazamla bütün yüksek rütbeli subaylar ve devlet adamlarına bir mükemmel ziyarfet verilir.

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyafetleri
Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1325 (M.1907)
Osmanlıca'dan çeviren: H.Veysel Güleriyüz

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veysel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Kapılar

İstanbul surlarındaki kapılar, biri askeri değeri de sivil olmak üzere iki kısımdır. Bunların sivil olanları şehir halkının dışarıya çıkması için savaş zamanlarında kullanılan kapılardır ki şehrin caddeleleri bu kapılarda son bulur. Teodos (Theodosios) duvarları içindeki bu kapılar daha geride bulunan eski Konstantin (Konstantinos) duvarlarının kapıları ile hemen aynı isimleri alır ve aynı yollar üzerinde bulunurdu.

Şehir genişleyip de Teodos (Theodosios) duvarları yapıldığı zaman geride kalan eski Konstantin (Konstantinos) duvarları yıkılmamıştı. Bunlar, daha sonra yıkılmıştır. Teodos (Theodosios) duvarlarının sivil kapılarının her birinin önündeki hendekleri geçmek için geniş birer köprü vardı. Bu köprüler savaş zamanlarında yıkılır ve bu kapılar da birkaç kat duvarla sağlam olarak örülürdü.

Askeri kapılar ise, savaş zamanlarında örülmezdi, Çünkü, bunlar her iki taraflarından kuleler ve diğer savaş araçlarıyla savunularak korunur ve sağlam kapılarla kapatılırdı. Bunlar şehire yardım gelmesi veya erzak almak veyahut düşman üzerine bir saldırı hareketi yapmak amacıyla dikkatle açılır ve her zaman ikişer kat kapı ve duvarla kapanmış ve denetimli bir kule muhafızı bulunurdu.

Teodos (Theodosios) surunun kapılarının eski Konstantin (Konstantinos) surunun kapıları ile aynı ismi taşıdıkları

rını söylemişdik. Bunlar birbirlerinden, ancak yeni ve eski deyimleriyle ayrılabilirlerdi.

Üstelik bu deyimler bizim zamanımıza kadar gelmiş ve bazı eski kapılar hakkında «Yeni» deyimini söylenmektedir.

Kapılar hakkında eski yazarların verdikleri isimler birbirine karışmıştır. Bu nedenle bazı kapılar hakkındaki anlatımlar ve isimler şimdikiyle uyumsuz. Özellikle çok önemli olaylara sahne olan Harisos (Cherisios) (Edirnekapı) ve Kaligarya (Caligaria) (Eğrikapı) kapıları hakkında bir çok hatalar yapılarak gerçekte bu isim ile isimlendirilmiş olan kapıların yerleri hakkında kararsızlık oluşmuştur.

Buna da, özellikle daha önce var olan ve sonra örülen bazı kapılar neden olmuştur. Yani, yazarlar Yedikule'den veya

diğer taraftan başlayarak kapıları sayarken, yedinci veya sekizinci kapı olarak gösterdikleri bir kapı –arada bir kapının ödülmesi veya örülü olan bir kapının sayılması nedeniyle– karışıklığa neden olmuş ve gerçek yerlerine ait sayfa dolusu tartışmalar oluşturmuştur.

Eski yazarlara göre İstanbul surunun kara tarafındaki kapıları aşağıdaki sıradaydı.

1 – Orea Pili (Ourea Pyle) (75) Aurea porta, Güzel Kapı veya Yıldızlı Kapı

Teodos (Theodosios) suruna ait olan bu kapının eski şekli üç kemerli bir zafer takı (76) şeklinde olup ortadaki büyük kapı İmparatorun zafer alaylarında askerin savaştan dönüşlerinde girdiği resmî kapıydı. Yedikule kalesinin dış tarafına rastlayan bu kapının iki tarafın-

Teodos (Theodosios) surlarının Yedikule tarafından görünüşü.

Melandisya (Melandisia) veya Rekiyum (Rhegium) Kapısı. Dışarıdan

da mermerden kare şeklinde büyük koruma kuleleri vardı ve bunlar günümüze kadar gelebilmiştir. Günümüzde bu zafer takının her üç kapısı da örülmüş olup yalnız ortada küçük bir kapı bırakılmıştır. (75) Pyle: Rumca'da kapı anlamındadır. (76) Zafer takı: Tarihsel bir olayı, başarıyı anmak veya gelecek olan büyük birini karşılamak için kurulan kemerli yapı.

Yazarlar bu kapının eskiden çok süslü olduğunu söylüyorlar. Bu kapıyı süsleyen heykeller içinde Herkül'ün heykeli ile Promete'nin (Promethous) işkencesini anlatan heykeller ve imparatorun Maksim (Maxime) üzerine olan başarısını gösteren bir küçük kabartmayı söylemektedirler.

Bu kapıdan şehire giren cadde Ayasofya'ya kadar gider ve Zafer ve Alay Caddesi adını alırdı. Bu kapı sadece resmî günlerde imparatorun ve askerin geçmesine özgü resmî bir kapı olduğundan halk buradan geçemezdi. Gene bu isim ile biraz daha kuzeyde bir kapı daha vardı ki halk buradan geçirdi.

Bu iki kapı birbirinden, büyük ve küçük deyimleriyle ayrılırdı. Doktor Mortiman'ın (Mordtmann) anlattığına göre Küçük Yıldızlı Kapı bazı eski eser uzmanlarının sandığı gibi, Türkler'in fethinden sonra açılmış olmayıp eskiden beri varmış. Buna da kapının yapım tarzını delil olarak gösteriyorlar. Ayrıca diğer bir delil de kapının kemeri üzerindeki kartal oymalı mermer levhadaki Bizanslılar'a özgü olan bu resmi arma'nın kuşkusuz Türkler tarafından konulmamış olmasıdır.

2 – Pentapiri Pili (Pentapyrgi Pyle) (Yedi Kule Kapısı)

Bu kapıya Beş Kule Kapısı derlerdi.

Çünkü beş kule vardı. Daha sonra 1350 yılında Kantakuzen (Kantakzenos) hükümdar soyundan birinin iki kule daha yaptırması üzerine Yedikule denilmiştir. Rumlar tarafından Siklobiyon (Siklobion) adıyla da tanınmıştı. Günümüzdeki şekli ise fetihten sonra yapılan değişiklikler sonucudur.

Not: Günümüzde Yedikule Kapısı ile Silivri Kapı arasında Belgrad Kapısı bulunmaktadır. Bu kapının fetihden sonra açılmış olması ihtimali vardır. Ya da yazar önemsiz olması nedeniyle kitabına koymamıştır.

3 – Pegana Pili (Pegana Pyle) (Silivrikapı)

Yedikule kapısından sonra bu kapı gelir. Bu kapının güneyindeki Antemiyoş (Anthemios) kulesinin doğu tarafında, aşağıda çevirisi görülen yazıyı içeren bir taş görülür. «Allah tarafından korunması istenilen bir kutsal ayazma kapısı 1438 yılının Mayıs'ında Allah'tan korkan İmparator Jan (İoannes) ve Mari Paleog'ların (Maria Palaiologos) kendi malından sadık hizmetkar Manuel Biryant Leontaris'in (Manel Bryenne Leontaris) harcamasıyla ve onun tarafından yapılmıştır.»

4 – Melandisya Pili (Melandisia Pyle) Kapısı (Mevlevihâne Kapısı)

Bu kapı üzerinde bulunan yazılar, bu kapının eski Rekiyum (Rhegium) denilen kapı olduğunu gösteriyor. Buna Rus Kapısı veya Kırmızı Tümen Kapısı da derlerdi. Kapının iç tarafında tümen içinde olanların isminin kaleme kazınmış olduğu bir taş bulunur. Bu taşta aşağıdaki satırlar okunmaktadır:

«Allah ve [Kırmızı Tümen] tarafından korununan İmparatorumuz Konstantin'e (Konstantinos) zaferler olsun.»

Mösyö Detiye (Dethier) diyor ki: «Bu kapı 912'de Hıristiyan olmadıkları için Eyüp çevresine yerleştirilen Ruslar'ın şehire girme hakkını göstermek üzere başkaları İgor tarafından kalkanını astığı kapıdır.»

5 – Ayos Romanos Kapısı (Topkapı)

Bu kapı tarihte pek ünlüdür. Türkler tarafından Topkapı denilmesi fetih sırasında büyük topların bu kapı karşısına yerleştirilmiş olmasındandır.

6 – Aya Kiryaki (Aya Kiriaky) veya «Avar»'lar Kapısı (Sulukule Kapısı)

Günümüzde örülü olan bu kapı eskiden «Avar»ların şehire bu kapıdan girmeleri nedeniyle Avarlar Kapısı olarak isimlendirilmişti.

7 – Haris (Charisi) veya Miryandri (Myriandri) veya Poliyandri (Polyandri) Kapısı (Edirnekapı)

Bu isimdeki kapının yeri hakkında yazarlar tarafından birçok hatalar yapılmıştır. Bazıları bu kapıyı Eğri Kapı'nın bulunduğu kapı olarak kabul etmek istemişlerse de bir kısım topograflar da bunun doğru olmadığını öne sürmüşlerdir. Doktor Mortiman'a (Mordtmann) göre Haris (Charisi) Kapısı denilen kapı bugünkü Edirnekapı'dır.

8 – Konstantin (Konstantinos) Kapısı

Bu kapı günümüzde örülüdür. Konstantin (Konstantinos) sarayının yanında surun köşe yaptığı yerden güneye doğru kırk adım kadar ileridedir.

Çarka (Cerca) Kapısı (Canbazhane Kapısı)

Bu da küçük bir kapıdır ki bazı yazarlara göre Türkler, fetih sırasında sözde açık buldukları bu kapıdan girmişlerdir.

Mösyö Dötiye (Dethier) diyor ki. «Her yazarın sözünü doğru olarak kabul eden tarihçilerin her biri bu kapıyı farklı bir tarafa götürmüşler ve surların her tarafında böyle birçok küçük kapılar ve çıkılacak mazgallar olduğunu düşünmeyerek sanki Türklerin zaferini kolayca kazanılmış olarak göstermek için uydurulan bu bahanelere inanmışlardır.»

9 – Kaligarya (Caligaria) veya Avos Yanis (Avos Yanis) Kapısı (Eğri Kapı)

Bu kapı Kaligarya (Caligaria) ismiyle anılan mahallenin kapısıydı.

10 – Ksilina Porta (Xlina Porta) (Ayvansaray Kapısı)

Melandisya (Melandisia) veya Rekiyum (Rhegium) Kapısı. İçeriden

rilecekti. Hacı Niyâzi Efendi'nin evinden çıktıktan sonra Sermet Bey bekçiyi çağır-
dı, bahşiş diye bir yirmi beşlik kağıt ver-
di. Bekçi:

— Paranıza yazık oldu efendi dedi, üç sene değil, üç ay oturamazsınız.

— Görürsün.

— Görürüz. Hacı Efendi her girenden böyle üç seneliğini peşin alır, ama hiçbi-
risi bir yaz kalamaz. Verdikleri para da ya-
nar.

Sermet Bey bir hafta sonra kalabalık ailesiyle köşke taşındı. Halis bir zevk eh-
liydi. Her gece çalgı, neşe, yemek, içmek,
keyif, sefa gırla giderdi. Daima akrabala-
rından kadın, erkek, dört beş misafiri bu-
lunurdu. Sermet Bey Türkiyeli'ydi. Fakat
Avrupalıların "Gündüz cefa, gece sefa"
düsturunu kabul etmişti. Çocukları mek-
tebe giderlerdi. Kızlarını büyük ticaret-
hanelere kâtip diye yerleştirmişti. Karı-
sı kız mekteplerinde piyano dersi verir-
di. Evde çalışmayan yalnız yetmiş beşlik
annesiydi. O da mutfağa, hizmetçilere,
filan bakardı. Yemeği gece yarısına ya-
kın yerler, yemekten sonra hiç oturmaz-
lar, hemen yatarlardı. Aradan on beş gün
geçmedi. Bir gece aşağı kattan bir çığlık
koptu. Hizmetçi Artemisya, avazı çıktığı
kadar haykırarak yukarı koştu. Arkada,
çamların arasında beyaz bir şeyin gezin-
diğini haber verdi.

— Gözünüze öyle görünmüştür!

Dedi. Gören diğer hizmetçilere de
kanmadılar. Çoluk, çocuk, hepsi arka
odanın balkonuna çıktılar. Artemisya'nın
parmağıyla gösterdiği beyaz hayaleti
gördüler. Ağaçların altında duruyor, san-
ki köşke bakıyordu. Sermet Bey gözleri-
ni oğuşturdu:

— Vay anasını! dedi, telkinin kuvveti-
ne bak!

Karısı, kızları, çocukları korkudan sap-
sarı kesildiler. Büyük kıızı:

— Ne telkini beybaba! İşte karşımız-
da, görmüyor musun?

Dedi.

— Görüyorum.

— Ey, o halde telkin ne demek?

— Buraya girdik gireli peri masalın-
dan başka bir şey işittik mi? Her gelen
bir şey söyledi. Şimdi biz bu tesirle böy-
le hepimiz birden, olmayan bir şeyi gö-
rüyoruz.

— Bu mümkün değil.

— Nasıl değil?

Sermet Bey, hokkabaz Kazanöv'ün
nasıl bütün bir tiyatro halkına ceplerin-
deki saati yanlış gösterdiğini filan anlat-
tı. "Gözümüz kulağımızdan giren yalan-
ları görür dedi, fakat elimizi bu gördü-
ğümüz şeye sürmeyiz. Hemen kaybolur".
Sonra kalktı. Karısının menetmesini filan
dinlemedi. Elini görünen hayale sürmek
için bahçeye fırladı. Çamlara doğru gitti.

Fakat hayal kaçtı. Kayboldu. O gece evin
içinde Sermet Bey'den başka kimse uy-
yamadı.

... Artık her gece bu hayali görüyor-
lardı. Sermet Bey, elini sürmeye çıkınca
hayal kaçıyor. Biraz alışır gibi oldular.
Fakat bir gece hepsi uyurken müthiş bir
sarsıntı köşkü yerinden oynattı. Balkon-
lara koştular. Bir şey göremediler. Sabah-
leyin yemek odasının dibinde kocaman
bir taş buldular. Sermet Bey'e annesi:
"Bizi bu köşkten çıkarmazsan sana hak-
kımı helâl etmem" demeye başladı. Beş-
yüzkırk liraya iki ay oturmak... Bu Sermet
Bey'in işine gelecek şey değildi. Ama
gece aşırı büyük büyük taşlar ev halkına
uyku uyutmuyor, hepsini heyecan için-
de bırakıyordu. Sermet Bey, her defasın-
da hayalin üzerine gidiyor, bir türlü elini
süremiyordu. Taşların başladığını duyan
komşular: "Daha çıkmazsanız camlarını-
zı da kırar" diyorlardı. Sermet Bey kont-
ratın, "Çıkarken bütün tamirat müsteci-
re aittir" maddesini hatırlayarak daha zi-
yade canı sıkılıyor, bu cam kırma devre-
sinin hulûlünden evvel bir şey yapma-
yı düşünüyordu. Yavaş yavaş kendi itika-
dı da bozulmaya başladı. Nihayet çıkma-
ya karar verdiler. Fakat başka bir ev bula-
mıyorlardı. Köşke dair daha bin türlü hi-
kayeler işitmeye başladılar. Sözde burası
eskiden kabristanmış. Mutfağın olduğu
yerde beşyüz senelik bir evliya yatıyor-
muş... Sermet Bey, atılan taşlara, kırılan
camlara rağmen hâlâ periye inanmıyor-
du. Bu peri daima çamlığın içine kaçıyor,
orada sır oluyordu. Sermet Bey, bir gün
çamlığın içine saklanıp birdenbire peri-
nin karşısına çıkmayı, yahut arkasından
yavaşça gidip elini sürüvermeyi düşün-
dü. Evdekilerin hiçbiri buna razı olma-
dı: "Seni hemen oracıkta çarpar!" diyor-
lardı. Fakat Sermet Bey, bulanık gönlü-
ne rağmen, periye, ecinniye filan bir tür-
lü inanmıyordu. Ertesi akşam koruya git-
ti. Büyük bir çamın alt dallarından birine
bindi. Bekledi, bekledi. Gece yarısı oldu.
Köşktekiler de meraktan uyuyamıyorlar-
dı. Zavallıların balkonlarda gezindikleri-
ni görüyordu. Birdenbire yüreği hop etti.
Hayal sökün etmişti.

Eliyle dokununca gölge gibi uçup si-
lineceğini katiyen bildiği halde yine Ser-
met Bey'in dizleri titremeye başladı. İçin-
den: "Ben korkmuyorum, fakat vücudum
korkuyor!" dedi. Yavaşça aşağı atladı. Ha-
yalın arkasından yürüdü. Şeklinin hat-
ları pek sarıh gözüküyordu. Yaklaştığını
hayalet hiç duymadı. Yavaşça elini uzat-
tı. Beyaz cisme dokundu. Hayal birden-
bire fena halde ürktü. Ama kaybolmadı.
Döndü, Sermet Bey'i görünce alabildiği-
ne kaçmaya başladı.

Sermet Bey, dokununca kaybolma-
dığı için bu hayalin peri filan olmadığını

hemen anlamıştı. Peşini bırakmadı. Ko-
valadı. Çamlığın sonundaki alçak duva-
ra dayalı bir tahtaya tırmanırken yaka-
ladı. Gayet kuvvetliydi. Hayal, mukâbele
olmadığını anlayınca çırpınmaktan vaz-
geçti. Sermet Bey:

— Ben sana elâlemlerle alay etmesini
gösteririm!

Diye zavallı hayali sırtladı. Köşke doğ-
ru sürükledi. Bağır-
dı:

— Lamba getirin, suratını görelim.

— ...

Köşk halkı bahçe kapısına inmişti.

— İnsanmış kerata! Ben dünyada
ecinni filan yoktur, demez miyim?

Hayal bir türlü beyaz çarşafı başından
bırakmak istemiyordu. Sermet Bey zorla
çekti. Sakalı bıyığına karışmış Hacı Niyâzi
Efendi'yi görünce şaşırıldılar. Biçare, yüzü-
nü göstermemek için elleriyle örtüyor-
du. Arkasındaki Şam kumaşından gece-
lik entarisi yırtılmıştı.

Sermet Bey bir kahkaha attı.

Kızlar, çocuklar, hizmetçiler alıklaştı-
lar.

Büyük Hanım,

— Niçin ümmet-i Muhammed'i kor-
kutup deli ediyorsun a efendi?...
Dedi. Sermet Bey:

— Onun sebebini ben bilirim!

Cevabını verdi. Sonra büyük kızına
hokka kalemlerle, yazıhanedeki kontrat ka-
ğıdını çabucak getirmesini söyledi. Hacı
Niyâzi Efendi donmuş gibi, sorulan şey-
lere hiç cevap vermiyor, hep yüzünü ka-
ranlıklara çeviriyordu. Kontrat kağıdıyla
hokka kalem gelince, Sermet Bey:

— Haydi bakalım, al eline kalemi!...
Yüreğine indirdiklerinin, düşürttüğün
çocukların cezasını görmek istemiyor-
san söylediğimi yaz, imzayı bas!

Dedi. Hacı Niyâzi Efendi mihânîki bir
hareketle kaleme kaptı. Sermet Bey'in
kelime kelime söylediklerini tereddüt et-
meden yazdı:

"Kiracım Sermet Bey'den köşkün altı
senelik kirası olan bin seksen lirayı peşin-
en, aldım".

— Hah şöyle!

İmzasını attı. Beyaz örtüsüne bu sefer
yarım bürünmüş olduğu halde, her gece
sır olduğu tarafa gitti.

Sermet Bey'in iki senedir köşkte otu-
rabildiğine herkes hayrette kaldı. Kom-
şuları Hacı Niyâzi Efendi'ye:

— Galiba senin evin ecinnileri, baş-
ka eve göç ettiler. Yeni kiracın hiç çıka-
cağa benzemiyor! Dedikçe, evvela sara-
rıyor, sonra kızarıyor, şu cevabı homur-
danıyordu:

— Ne abdest, ne oruç, ne namaz, ne
niyaz... Karılı, erkekli, çoluklu çocuklu
hepsi akşamdan sabaha kadar sarhoş!
Ayol onlara ecinni değil, şeytan bile gö-
rünemez!